

HOOFSTUK 5

KULTUURAKTIWITEITE VAN DIE OSSEWA-BRANDWAG

P.J.J. Prinsloo

Die Ossewa-Brandwag (OB) het na die Afrikanerdom gekom om “iets te doen” en ’n verwagting geskep dat daar in sy geledere “iets gaan gebeur”.¹ In dié hoofstuk word getrag om die “iets” wat die OB op die Afrikaner se kultuurakker wou vermag en die “iets” wat in sy geledere moes gebeur, so te analiseer dat ’n beeld daaruit gevorm kan word. Dié beeld wat so gevorm word, kan ’n kultuurbeeld genoem word, omdat die “iets” wat hierbo ter sprake is, in wese die spontane kultuuraktiwiteite van die beweging is.

Die begrip kultuur word teen die agtergrond van dié benaderingswyse in die loop van hierdie ondersoek omskryf deur die wyse waarop die OB dit gebruik het. Dié omskrywing van kultuur wentel om die gedagte dat die OB-kultuur slegs in terme van sy eie struktuur, waardes en standarde beskryf en beoordeel moet word. Met dié gedagtes as uitgangspunt is die “iets” wat die OB in sy geledere wou laat gebeur, beskryf en beoordeel in terme van die struktuur, waardes en standarde wat die beweging vir homself gestel het.²

5.1 Grondslag, doel en strewe

Ten einde die kultuuraktiwiteite van die OB in perspektief te sien, moet daar ten opsigte van die grondslag, doel en strewe van die beweging ’n eksterne en interne onderskeiding gemaak word.

In die eerste plek is ’n eksterne onderskeiding nodig om die kultuuraktiwiteite van die OB in nasionale verband te sien. In gekompliseerde multikulturele stelsels, soos in Suid-Afrika, is dit noodsaaklik om tussen nasionale kultuuraktiwiteite van die Suid-Afrikaanse nasie en aktiwiteite van subkulturele groepe of sosiokulturele segmente te onderskei.³ Dit impliseer dat die Afrikaner ’n sosiokulturele segment van die breë nasionale kultuurbeeld van Suid-Afrika is.⁴ In ’n studie soos hierdie wat oor die Afrikaner handel, kan daar egter van ’n nasionale kultuurbeeld van die Afrikaner gepraat word en vorm die OB ’n

subkulturele groep van die nasionale kultuur van die Afrikaner.

Die wese van die Afrikaner se nasionale kultuur is op ’n eksklusiewe nasionalisme gefundeer.⁵ Ten grondslag van dié eksklusiewe nasionalisme lê ’n kulturele ontwaking wat deur die Voortrekkereeupeesjaar bewerkstellig is. Die kulturele ontwaking het op sy beurt ’n versugting in Afrikanergeledere veroorsaak om bymekaar te bring wat deur innerlike oortuiging bymekaar hoort. Die resultaat van dié ontwikkeling was die Afrikaner se sogenaamde nasionale beweging.⁶ Prof. G. Cronjé het dit beskryf as “die totale, omvattende volksaksie van die Afrikaner om homself as nasie te laat geld, om ooreenkomstig eie volksaard te lewe en te ontwikkel, om toestande of verskynsels wat sy selfverwesenliking as nasie bedreig of in die wiele ry, die hoof te bied, en om op elke gebied van die lewe — maatskaplik, godsdienstig, kultureel, wetenskaplik, opvoedkundig, ekonomies, polities — volwaardig te wees, as gelykwaardige sy plek naas ander in te neem en op gelyke voet met ander ’n rol te speel en sy bydrae te lewer.”⁷

Die volksontwaking wat op die spoor van die nasionale beweging gevolg het, het op sy beurt ’n versugting by meer as een groep/organisasie laat posvat om mee te doen aan die skepping van ’n “tuiste” vir die Afrikanerdom. Die OB was een van die groepe, omdat dit vanaf sy geesdriftige stigting verklaar het dat dit as ’n volksorganisasie oor alle terreine van die volkslewe vir die volk wil brandwag staan.⁸

Die ontwikkeling lei tot die interne onderskeiding wat gemaak moet word. Die OB het daarop aanspraak gemaak dat die volksontwaking en ideale wat deur die Voortrekkereeupees bewerkstellig is, sy beslag in die beweging gekry het.⁹ Vir die OB-lede was hierdie eienskappe onmiskenbaar in hul eerste doelstellings aanwesig.¹⁰ Dit is ook in die naam van die beweging weerspieël. In dié sin was die OB se wekroep ’n besielende krag vir die volk; dit was die sinnebeeld van die stem van die lede en die Afrikaner se toekomsverwagting.¹¹

Hierdie aanspraak het egter die kulturele problematiek in OB-geledere ten grondslag gelê. Die grondslag van hul strewe is deur kol. Laas se instinktiewe roepingsbewustheid gevestig. Hy het die noodsaaklikheid van dissipline, aktivering en samesnoering van die Afrikaner op ’n buiteparlementêre gebied ingesien en probeer verwesenlik.¹²

As gevolg van die landsomstandighede na September 1939 en die verwagtings wat deur die OB geskep is, het mense met uiteenlopende opvattinge na die beweging gestroom. Hierdeur het die OB 'n dualistiese kultuurbeeld ontwikkel. Enersyds het die kulturele handhawers 'n openbare en sigbare sy van die OB gevorm. Andersyds het die politieke "aktiviste" 'n onsigbare en verborge sy van die beweging uitgemaak.

Intussen het die OB soos 'n paddastoel gegroei, en teen die einde van 1940 was dit duidelik dat kol. Laas sy beheer oor die beweging verloor het. Hy moes noodgedwonge vir 'n ander leier plek maak. Dr. Hans van Rensburg se ferme leierskap het die beweging organisatories versterk, maar 'n storm-en-drangtyd in die OB-geledere veroorsaak. Die OB wou onder sy leierskap as brandwag van die volk met die snel ontwikkelende nasionale bewussyn van die Afrikaner in pas bly. Andersyds moes die beweging by die tydsomstandighede aanpas en kon die OB nie, soos dr. van Rensburg verklaar het, by kampvure en feeste bly vassteek nie.

Die OB wou homself hiermee in lyn bring met die sogenaamde Revolusie van die twintigste eeu.¹³ Dié Nasionaal-Sosialistiese affiliasie het veroorsaak dat die OB as partylose Volksfront,¹⁴ in teenstelling met die nasionale beweging van die Afrikaner, "volksvreemde" kultuurpatrone begin openbaar het. Die "skeppers en koördineerders"¹⁵ van die Afrikaner se nasionale beweging sou nie na die sukses van die 1938-eeufeesvierings toelaat dat die momentum of gang en patroon daarvan versteur word nie. Die komponente van die nasionale beweging (dit is die FAK, HNP of V, die RDB en die OB) is dienooreenkomstig in dieselfde denkpatroon gegiet. Hulle sou die denkpatroon moes handhaaf of uitskakel, soos Hertzog, of tevrede moes wees met 'n kleiner rol of aandeel in die uitvoering van die nasionale ideaal.¹⁶ Dit was laasgenoemde keuse wat, na 'n openlike konfrontasie met dr. Malan en die Herenigde Nasionale Party of Volksparty (HNP of V), aan die OB gestel is en wat die beweging nie wou aanvaar nie. Hoewel die OB getalgsig in 'n magtige beweging ontwikkel het, was die inherente krag wat die nasionale beweging opgebou het vir die OB op die lange duur te sterk. Die uitslag van die konfrontasie tussen die OB en die HNP of V, as 'n ander komponent van die nasionale beweging, was teen hierdie agtergrond voor die hand liggend.

Dié interne ontwikkelingspatroon van die OB het veroorsaak dat die beweging se kulturele doel en strewe, en daarom ook sy grondslag, beleid en konstitusie, saam met die beweging ontwikkel het. Die ontwik-

kelende doel en strewe het veroorsaak dat die beweging in sy ontwikkelingsgang verskeie voorstellings gehad het. Vier fases in die ontwikkelende doel en strewe van die OB word in die volgende afdeling beskryf.

Twee ander aspekte sou ook die doel en strewe en só die kultuuraktiwiteite van die OB beïnvloed. Die eerste is die vraag waarom die OB nie net "kultuurmense" nie maar alle lae van die Afrikaner met uiteenlopende beskouing gelok het.¹⁷ Die antwoord moet seker in die verwarrende politieke situasie na September 1939 en die gepaardgaande oorlogsdeelname gesoek word. Die OB het ook Afrikanerskap en eenheid in die karakter en gees van die Eeufees vergestalt. Die herleefde volksgevoel wat deur die nasionale beweging ontwikkel het, het boonop vir Afrikanernasionalisme 'n nuwe toekomsvisie geskep. Die OB het in die proses die sinnebeeld van die Afrikaner se toekomsverwachting geword. Hierdeur het die OB die opgaardam van persone met uiteenlopende motiewe, aspirasies en beskouing geword. Hierdie botsende karaktertrek sou die OB vanaf sy stigting tot met sy worstelende einde kenmerk.

Dit bring 'n mens by die tweede aspek, naamlik wat die hoofmotief was waarom die duisende Afrikaners by die OB aangesluit het. Volgens N.G.S. van der Walt was die werklike rede waarom hulle aangesluit het "omdat hulle in die OB 'n middel gesien het waarmee die vryheidsideaal van die Afrikaner verwesenlik kon word."¹⁸

Hierdie republikeinse motief¹⁹ is ook deur dr. Van Rensburg benadruk. Hy het verklaar dat die OB wat sedert 1939 so spontaan en met geesdriftige geheimsinnigheid landswyd tevoorskyn gekom het, die geharde en betroubaarste en beproefde draers van die republikeinse gedagte en tradisie van die Afrikaner beliggaam het.

Die grondslag, doel en strewe van die OB was dus sedert sy stigting net so met teenstrydighede oorlaai as die woelinge wat later in sy eie geledere sou ontstaan.

5.2 Dualistiese kultuurbeeld onder Kolonel Laas

Die 1938-Ossewatrek en Eeufeesvierings het op 'n skouspelagtige wyse getoon dat daar meer besieling in 'n poging lê wat op 'n daadwerklike wyse die volkseie aan die volk bring. Die trefkrag van die Eeufees

het juis daarin gelê dat daar nie net oor geestesgoedere gepraat is nie, maar dat die hele volk daadwerklik aan sy kultuur kon deelneem. Die behoefte aan 'n volksorganisasie wat die volkseie op só 'n wyse aan die Afrikaner kon bring en die feit dat die gees van die feesgety bestendig moes word, is alierweë aangevoel.²⁰

Teen die einde van 1938 het twee oorheersende gedagtes of versugtinge die Afrikanerdom beetgepak. Dit was Afrikanervolkseenheid en 'n Christelike Nasionale Republiek as tuiste vir die gekonsolideerde Afrikanerdom.²¹

Vyftien Bloemfonteiners²² het hierdie versugting in Afrikanergeledere in 'n daad omgeskep. Hierdie manne, proff. D.F. Malherbe, H. van der Merwe Scholtz, J. de W. Keyter, J.G.A. Arndt en J.G. Dekker; drr. J.C. Pretorius en J. Stegman, di. P.J. Pienaar, D.G. van der Merwe en C.R. Kotzé; kol J.C.C. Laas en mnre. S.J. Naude, J.A. Schlebusch, G. van Tonder en N. van Tonder, het gedurende die eerste week van November 1938 in Bloemfontein byeengekom en besluit om 'n vereniging te stig wat as die Ossewa-Brandwag bekend sou staan. Dit sou geskoei wees op die lees van die Voortrekkers se kommandostelsel. Die semi-militêre grondslag van die beweging het die herlewing van die kommandostelsel wat kol. Laas so aktief in die Vrystaat aangewakker het, as praktiese kultuurbesit verwesenlik.

Die eerste bestuur van die beweging was soos volg: ds. C.R. Kotzé as voorsitter, prof. H. van der Merwe Scholtz as sekretaris en kol. Laas as kommandant-generaal, wat ook as aktiewe leier en organiseerder sou optree. As organiseerder van kommando-aktiwiteit in die Verdedigingsmag kon hy die beweging op sy militêre reise vestig. Prof. Scholtz moes die beweging se grondbeginsels formuleer, en daar is 'n begin gemaak met die organisasie van die beweging.

Ten tye van die offisiële stigting van die OB op Saterdag 4 Februarie 1939 was al die persone wat van die begin af met die beweging gemoed was, teenwoordig. Daar was ook 'n dertigtal offisiere uit die Vrystaat en twee uit Transvaal teenwoordig, wat intussen deur kol. Laas aangestel is. Die twee-en-dertig mans is as die eerste offisiere van die OB ingesweer, met die plegtige eed om nie te rus alvorens die vryheid van die Afrikanervolk herwin is nie. Dit is 'n duidelike bewys van die beweging se, toe nog ongekompliseerde, republikeinse ideaal. Die herverkose bestuur het uit ds. C.R. Kotzé as voorsitter, mnr. N.G.S. van der Walt as sekretaris en kol. Laas as leier en organiseerder bestaan.²³

Teen Mei 1939 was kol. Laas, di. C.R. Kotzé, D.G. van der Merwe en mnr. N.G.S. van der Walt die enigste oorblywende lede van die oorspronklike bestuur. Daar kon nie vasgestel word waarom die res uit die beweging bedank het nie. Volgens prof. Van der Walt²⁴ was dit waarskynlik as gevolg van die ontevredenheid met kol. Laas se leiding. Die behoefte om 'n vaste grondslag aan die beweging te gee het daartoe gelei dat 'n nuwe bestuur op 27 Mei vergader het om 'n ontwerpkonstitusie op te stel. Die konstitusie is eers ná Julie 1939 gepubliseer, en die beweging het met hierdie hegte grondslag op dreef gekom.

Die kultuurbeeld wat tot ongeveer Desember 1940 oorheersend was, het uit die volgende vier tipes kultuurpatrone bestaan: Dit was historiese, godsdienstige, kulturele en materiële kultuuraktiwiteite wat duidelik uit die doelstellings, funksies en werksaamhede van die OB na vore tree.

Die doel van die OB is omskryf as die samesnoering van alle Afrikaners wat deur nasieliefde gedryf word en die bestendiging van die ossewa- en eeufesgees, op die basis van die kommandostelsel.²⁵

Die doelstellings van die OB soos deur kol. Laas aangekondig, is op die lidmaatskapsvorms uiteengesit:

1. Die bestendiging van die ossewa- en eeufesgees in die land.
2. Die handhawing, uitbouing en uitlewing van die taal en tradisies van die Boerenasie.
3. Die beskerming en bevordering van die godsdienstige, kulturele en materiële belange van die Afrikaner.
4. Die aanmoediging van vaderlandsliefde en nasietrots.
5. Die inskakeling en samesnoering van alle Afrikaners, sowel manne as vroue, wat hierdie doel onderskryf en gewillig is om hulle kragdadig daarvoor te beywer.²⁶

Die funksie en werksaamhede van die OB is só omskryf:

Die viering van Afrikaanse volksfeeste en verjaardae van helde, die daarstelling van gedenktekens, kransleggings by monumente, die nasporing en instandhouding van geskiedkundige plekke en grafte van

Afrikaners wat op “die Pad van Suid-Afrika” gesterf het, die hou van byeenkomste soos skyfskiet, pappegaai- en aasvoëlskywe, jukskei gooi, die beoefening van volkspele en volksliedere, die hou van optogte, gereëde byeenkomste van opvoedkundige en gesellige aard, opvoerings, lesings oor geskiedenis, letterkunde, nasionale aangeleenthede en die wêreld van die vrou, debatte, kampe vir mans en vroue, ens.²⁷

In hierdie fase is daar nie tussen grondbeginsels en doelstellings onderskei nie, behalwe dat die kommandostelsel as die basis waarop die organisasie berus, uitgesonder is. Hiermee is die enkulturasie van die kommandostelsel in die OB bevestig, waarna die OB die kultuur semi-militaristies beoefen het.

Uit die bogenoemde eienskappe is dit ook duidelik dat die OB nie politiek as 'n begrondingseienskap van sy aktiwiteite gesien het nie, hoewel politieke aspirasies vanaf die staanspoor 'n brandende inherente eienskap van sy verborge ideale was.

Hierdie kultuuraktiwiteite van die OB wat na Julie 1939 op dreef gekom het, het dus twee sye gehad. Soos die sigbare gedeelte van 'n ysberg was die kultuursy van die OB gedurende die Laas-tydperk openbaar en vir almal sigbaar. Daarom het die OB gedurende dié fase die beeld van 'n kultuurorganisasie na buite vertoon. Hierteenoor was die politieke sy van die OB in hierdie fase tot 'n groot mate nog verborge. Die politiek wat die OB bedryf het, is in 'n vorige hoofstuk behandel.

Die openbare reaksie en teenargumente op die bogenoemde kulturele aspirasie van die OB was uiteenlopend. Die kulturele doel en funksie van die OB is vanaf sy stigting met agterdog en teenkating bejeën.²⁸ Die kultuurbeeld wat die OB deur sy voorgenome funksies geopenbaar het, is skerp deur *Die Volkstem* veroordeel: Die blad het verklaar dat hoewel die suiwer kulturele funksies van die OB prysenswaardig is, dit by uitstek funksies was waarvoor bestaande kultuurorganisasies hulle beywer het. Die totstandkoming van die OB as kultuurorganisasie was daarom in der waarheid 'n mosie van wantroue in bestaande liggame.²⁹ Dr. N.J. van der Merwe het hom ook sterk teen die OB as oorbodige organisasie wat net verdeeldheid op kultuurgebied kon veroorsaak, uitgelaat.³⁰ *Die Burger* het ook bedenkinge teen nog meer bewegings in Afrikanergeleedere gekoester, omdat die Afrikaner sy doelstellings deur oororganisasie verydel. Volgens die blad is dit meer

raadsaam om eers die bestaande organisasies ten volle te benut en daarna, as hulle nie aan 'n sekere doel beantwoord nie, na iets nuuts te soek.³¹

Kol. Laas het die besware geopponeer deur te verklaar dat hy gedurende die “ossewafeeste” onder die indruk gekom het dat die Afrikaner nog glad nie na behore georganiseer is nie.³² Hiernaas het die OB as omvattende organisasie (op alle terreine van die lewe) beoog om die stedeling en die plattelander nader aan mekaar te trek. Waar kultuurverenigings feitlik net tot dorpe beperk is, wou die OB die kultuur na die mense op die plase bring.³³

Wat die OB se verhouding met ander organisasies betref, wou die OB nie bestaande bewegings opponeer nie. Daar was tydens die stigting van die beweging samesprekings met lede van die FAK, waar die OB ook hierdie standpunt gestel het.³⁴

Die FAK het in der waarheid 'n afwagende houding ingeneem, hoewel hulle in 'n mate negatief gevoel het. Kol. Laas was immers, volgens die FAK, geen bekende in kultuurkringe nie, en die gevaar het bestaan dat die OB die hele FAK-organisasie kon verswak.³⁵ Die beswaar van die FAK is sekerlik versterk deur die OB se verklaarde strewe om 'n beweging te organiseer wat nie net die enkeling nie maar die hele volk sou aangryp.³⁶

Hierdie strewe van die OB was soos 'n refrein in die FAK se Program van Aksie wat sedert 1937 momentum gekry het. Die program het die Afrikaanse volkslewe en volkstrewe in al sy aspekte omvat.³⁷ Hiermee het die FAK hom ten doel gestel om die nodige struktuur en milieu te skep vir die gesonde groei en ontwikkeling van die Afrikaanse kultuur.³⁸ Ten einde alle Afrikaanse liggame te koördineer is die Afrikaanse Nasionale Kultuurraad gestig. Die Afrikaanse Nasionale Kultuurraad moes, as breër bestuursliggaam van die FAK, koördinerend en leidinggewend op die kultuurakker optree.³⁹ Die FAK het hierdeur “ontplooi tot 'n moederorganisasie met sy eie institute, kommissies en bewegings. Sy kongresse het verbreed tot volkskongresse waarop die Afrikanerstandpunt gestel word teenoor elkeen van die menigvuldige probleme waarmee die Afrikanervolk en sy kultuur te kampe het.”⁴⁰ Die vinnig groeiende OB het dié ontwikkeling in die FAK na die kroon gesteek en 'n formule vir vreedsame naasbestaan genoodsaak.

Daar is selfs gemeld dat die Broederbond ook sy neutrale houding laat vaar het en goed met die OB saamgewerk het.⁴¹ Die Uitvoerende Raad van die Broederbond het in der waarheid gedurende Junie 1939, na 'n ondersoek, bevind dat die OB geen geheimsinnige elemente of onwetighede beliggaam nie. Die organisasie het die OB as 'n Voortrekkerbeweging (met ander woorde 'n kultuurbeweging) vir volwassenes beskou wat as sodanig alle steun verdien.⁴²

Die FAK het, as erkende en leidinggewende kultuurkomponent van die Afrikaner se nasionale beweging, sedert 1939 volksversoeningsoogings⁴³ en volkseenheidsoogings deur sy bestuur en kommissies, soos die Afrikanereenheidskomitee, van stapel gestuur.⁴⁴ In dié proses is die OB se verhouding met die FAK en ander organisasies oor jare grondig uitgepluis. Die plek en rol van die OB in die Afrikaanse kultuurgemeenskap wat op dié koöperatiewe grondslag bepaal is, was uiteindelik vir die OB onaanvaarbaar. Die OB se kultuuraktiwiteite het ten nouste afgehang van die Grootraad se reaksie op dié verhoudingsproblematiek van wedywerende organisasies in Afrikanergeledere.

Watter beeld kan van die OB se kulturele aktiwiteite gedurende 1939 gevorm word? Te midde van organisatoriese verwarring en 'n ontwikkelingsfase waarin die OB se ideaal grootliks georganiseer en verkondig moes word, is die OB se kultuurbeeld uit die volgende elemente saamgestel: Die OB is begrond in die historiese en tradisionele Boeregees van 1938,⁴⁵ op die basis van die Voortrekkerideale en -beginsels,⁴⁶ om die tradisies van die Afrikanernasie uit te leef en te handhaaf sodat die geestelike lewe van die volk beskerm en bevorder kon word.⁴⁷ Om hierdie beeld te kon handhaaf, moes die OB homself as die hoogste gesag in Afrikanergeledere vestig en 'n hoë premie op die vereniging van alle ware Afrikaners buite en bo die partypolitiek plaas.⁴⁸ Die beeld is verder deur die gedagte versterk dat die OB die Afrikaner in wil en strewe verenig en sodoende die volk lei na die hoogtes wat vir hom bestem is.

Die OB het met nadruk verklaar dat dit nie 'n politieke organisasie is nie maar 'n suiwer kulturele beweging. As sodanig staan dit nie vir 'n sitkamerkultuur nie maar vir die kultuur van die veld waar die Boerevolk gebore is.⁴⁹ Die OB wou om die kampvuur met braaivleis, koffie en boerebeskuit die Voortrekkergees en -geskiedenis en die "stadige bou van ons nasie"⁵⁰ bevorder. Die OB wou die kultuurmense van die platforms afbring en tussen die volksgenote plaas, waar opvoerings en

lesings oor die letterkunde en geskiedenis om die kampvuur aangebied moes word. Deur hierdie kampvuurkultuur wou die OB-lede weer in murg en been Afrikaners wees.⁵¹

Kampe vir mans en vrouens sou 'n belangrike afdeling van die OB se werkmethode vorm, waar liggaamsoefeninge, drill, gesellige verkeer en kulturele bedrywighede aan die orde sou wees.⁵² Tydens die kampe moes al die lede in uniforme drag optree.⁵³ Dit was hierdie uniforme drag wat die klasse en standeverskil in OB-geledere uitgewis het. Dit het arm en ryk, ongeletterd en geleerd in 'n hegte volksverbondenheid saamgesnoer.⁵⁴ Die drag wat die OB hier in gedagte gehad het, was die Afrikaner se nasionale drag, naamlik die Voortrekkerpak en -rok.⁵⁵ Hoewel die Grootraad 'n uniform vir mans en vrouens ontwerp het, het dit as gevolg van die verbod van die regering op die dra van uniforms in onbruik geraak. Die Grootraad het later aanbeveel dat die mans 'n vaal broek met wit hemp en serp van die betrokke provinsiale kleur moes dra, en die vrouens 'n wit rok en hoed.⁵⁶

Tydens die kampe, wat verskillend van aard was, is onder andere ook jongmense opgelei. Daar is ook beoog om tydens die kampe volksang te bevorder en saam te drill om te leer om die beoogde optogte plegtig te laat verloop.⁵⁷ Ander aktiwiteite wat beoog is, het onder meer uit studiekringe, stap- en toerafdelings⁵⁸ en sportbyeenkomste bestaan. Die doel van laasgenoemde byeenkomste was om die Afrikaner na sy nasionale speletjies terug te bring, asook om aan OB-lede die geleentheid te bied om mekaar beter te leer ken en gesellig met mekaar te verkeer. Daar is aanbeveel dat die byeenkomste Saterdagmiddae of die dag voor groot feeste vir vermaak van die feesgangers gereël word. Assistent-veldkornette het opdrag ontvang om voorsiening vir geskikte terreine in hul omgewing te maak waar die gesellige spele en vermaaklikhede gereeld kon plaasvind. Dit kon uit jukskei, stoktrek, vingertrek en ander gesonde, opbouende sportsoorte bestaan het. Van sersante is verwag om minstens een keer per maand 'n sangaand aan die hand van die FAK-sangbundel vir hul sersantskappe te reël. Spanne van verskillende sersantskappe kon ook teen mekaar kompeteer. Van korporaaals is verwag om minstens een keer per maand hul manskappe byeen te bring om dambord, meulspeletjies en ander soortgelyke eg-Afrikaanse speletjies te beoefen.⁵⁹ Die vroue-afdeling wat parallel met die mansafdeling ontwikkel het, se terreine was onder meer noodhulp en die voorskoolse jeug, waar volkspele en sang onderrig moes word.⁶⁰ Die vroue-afdelings sou teen die einde van 1940 op 'n meer vaste

grondslag georganiseer word.

Het die OB-byeenkomste hierdie bogenoemde kultuurbeeld uitgedra? Die stigting van die OB-tak te Winburg is deur 'n gesellige funksie voorafgegaan. Boeresport, skyfskiet, stoktrek, jukskeigooi en hoefystergooi was aan die orde. Die pryse vir die wenners het bestaan uit skaapvleis, kalkoene, hoenders en ander plaasprodukte. Die aandprogram is opgeluister met Boeremusiek en Afrikaanse liedjies wat deur die gehoor gesing is.⁶¹ Dit vertoon 'n patroon wat by OB-byeenkomste gevolg is. Op 10 Oktober 1939 was dr. H. van Rensburg as Administrateur van die Vrystaat die feesredenaar by 'n Krugerdagfees.⁶² Sy indruk van die OB-optrede tydens die fees was soos volg: "Op 19 Oktober 1939 (...) het ek 'n besielende Afrikaneroptog te Pretoria gesien. Dit was 'n optog na die Krugermonument — duisende Afrikaners gedissiplineerd en in geslote marskolonne. Ek hoef noulks te sê: Dit was die Ossewa-Brandweg. Dit was die eerste keer in my lewe dat ek sulke gedissiplineerde marskolonne gesien het, buite die militêr en die polisie".⁶³

Die kultuuraktiwiteite van die OB het egter nie by die organisering van volksfeeste geëindig nie,⁶⁴ want die OB wou die volk ook op 'n geestelike grondslag opvoed en byeenbring.⁶⁵ Die besondere funksie was om die volk so op te hef dat dit sterk in karakter sal wees. Die rasegtheid, die geskiedenis en volkshelde, die Afrikaner se goddelike roeping, sy taal en tradisie, sy onuitroeibare vryheidsin,⁶⁶ sy godsdienssin en die ekonomiese belange van die Afrikaner is daarom beklemtoon. Die OB wou alle Afrikaners, arm en ryk, aan die hand gryp; daarom die uniforme Voortrekkerdrag, sodat almal 'n eenheid kon word.⁶⁷ Die OB wou die instelling word waarin die Afrikaner sy drang na nasionale uiting kon bevredig, vaderlandsliefde kon aankweek en versterk⁶⁸ en so nasietrots kon bevorder.⁶⁹ Om dié beeld te kon handhaaf, moes die OB homself as die hoogste gesag in Afrikanergeledere vestig en 'n hoë premie plaas op die vereniging van alle ware Afrikaners buite en bo die partypolitiek.⁷⁰ Die algemene gevoel was dat kleiner kultuurliggame soos die Helpmekaar- en die Handhawersbeweging by die OB ingelyf behoort te word, omdat die beweging hoofsaaklik tot die kultuurterrein beperk is.⁷¹

Dit OB het hom sedert 4 September 1939 in die maalkolk van 'n krisis in Afrikanergeledere bevind. Dié histories-geworde datum in die Suid-Afrikaanse politiek was vir die OB 'n keerpunt in sy bestaan. Volgens G.D. Scholtz⁷² sou die OB waarskynlik 'n vroeë dood gesterf het as dit

nie was vir die wyse waarop Suid-Afrika in die oorlog van Brittanje betrek is nie. Dit het gesorg dat die OB aan die lewe sou bly. Duisende Afrikaners het na die geleentheid gehunker om hul teenkanting teen die beleid van genl. Smuts te openbaar. Hiervoor sou die OB hom uitmuntend leen.

Vir baie Afrikaners was die OB 'n kultuurkrag wat moes besiel, dissiplineer en die Afrikaner se geesteskrag en onderlinge verdeeldheid in die oorlogtydse omstandighede moes konsolideer.⁷³ Die OB, wat nog altyd as 'n kulturele organisasie deurgegaan het, het nou 'n versetkarakter begin openbaar. Die OB was sedert 4 September 1939 onbeskaamd republikeins en onvoorwaardelik nonpartypolities. Die Afrikaner het al hoe meer sy hoop op die kragdadigheid van die OB met sy nonpartypolitieke aanslag gevestig om sodoende sy ideaal te bereik. Die OB het met sy volkspolitiek 'n magsfaktor geword en die party na die kroon gestee. Vir die kultuurmense in die OB was dit 'n beklaenswaardige ontwikkeling. Hulle het die beweging as 'n kultuurorganisasie gesien wat hoogstens as die militêre arm die politieke organisasie moes aanvul.⁷⁴

Dit het die verborge sy van die OB se aktiwiteite na vore laat tree. Hiermee het die OB na vore getree as beskermer van die Afrikanerbelange met sy rol van aktiewe verset teen die Unie se oorlogsdeelname, weerstand teen Smuts se anti-Afrikanerbeleid en stryd vir die behoud van die Afrikaner se selfbeeld en ideale (politieke aktivisme). Hiernaas het die OB sy bestendingingstaak (kulturele aspirasies) gehad om te vervul. As kultuurorganisasie moes dit die Afrikanerdom tot geestelike en kulturele eenheid lei en so die hande van alle Afrikanerorganisasies sterk.⁷⁵

Die OB se kultuurtaak was in hierdie funksionele dualisme, wat deur sy aktiwiteite geopenbaar is, vasgevang. Vanaf 1940 moet die selfopgelegde kultuurtaak van die OB gesien word as 'n middel tot 'n doel. Dit moes die Afrikaner dissiplineer en byeenbring op die basis van sy tradisie en geskiedenis en moes die morele waardes van die Voortrekkers handhaaf.⁷⁶

Die OB se kultuurtaak het gedurende 1940 uit die volgende drieledige kultuuraktiwiteit bestaan:

In die eerste plek het die kulturele voorstanders of bestendigers,

teen die agtergrond van bogenoemde faktore, die politieke suiwer kulturele aktiwiteit van die OB, in die gees van "Komt treën wij dan gemoeidig voort",⁷⁷ blymoedig gehandhaaf.

Die OB se geskiedkundige volksfeeste gedurende 1940 kenmerk die kulturele aspirasies van die beweging. Die Amajubafees rondom 27 Februarie 1940 moes die eenheidsgevoel in die OB bewys. Die verskillende provinsies het in lang motorstoete, met OB-vlaggies voorop die motors, na Amajuba opgetrek en 'n grootse fees gevier.⁷⁸ Tydens die Van Riebeeckfees op 6 April in Kaapstad het mnr. J.A. Smith 'n krans namens die OB gelê.⁷⁹ Tydens die Helderdagfeesviering op Bloemfontein het ds. C.R. Kotzé die OB-byeenkoms toegesprek, en kransie is op die grafte van pres. Steyn en genl. De Wet gelê.⁸⁰ Die Wonderboomse Dingaansdagfeesviering van 15 en 16 Desember is deur koor-sang, voordragte, 'n erediens, toesprake en 'n erewag van ongeveer 1 600 jong OB's gekenmerk.⁸¹

Hiernaas het die vele ander OB-byeenkomste wat deur groot getalle geesdriftige OB-lede bygewoon is, ook die kulturele aspirasies van die beweging vertolk en die samehorigheidsgevoel tussen lede hegter gesmee. Jukskeispel, skyfskiet, toutrek, hoenderskop, pieniekspeletjies, skilpadtrek, beesvelgooi, volkspele, koorsang, voordragte en natuurlik braaivleis was aan die orde tydens die gesellige byeenkomste.⁸²

Hoewel die uiterlike patroon van die OB-byeenkomste kulturele aktiwiteite beklemtoon het, het die sentrale tema van die toesprake by die byeenkomste baie duidelik die groter ideale van die beweging weerspieël. Dit het in hoofsaak gehandel oor die OB se taak as omvattende beweging en die uitlewing van die Afrikaner se kulturele aspirasies en staatkundige verwagtinge. Om hierdie rede moes die OB hom op die aktuele vraagstukke wat die toekoms van die Afrikaner raak, toespits. Dit was volgens die redenaars 'n stryd om die voortbestaan van die Afrikaners met 'n eie taal, kultuur, godsdiens en 'n vrye onafhanklike republiek te waarborg. Hierdeur wou die OB 'as grootste vaderlandsliewende vrywillige korps wat nog ooit in Suid-Afrika gestig is,⁸³ die Afrikaner aan elke front van die volkslewe saamsnoer en gereedmaak om vir sy voortbestaan te stry.⁸⁴

In die tweede plek is gepoog om die OB se kulturele aktiwiteite op ander terreine van die volkslewe te verbeter. Die OB wou deur middel van kerkparades hul gedissiplineerde aard gebruik om die Afrikaner weer na

sy kerk terug te bring. Dit het groot verwarring veroorsaak, wat die geestelike funksie wat die OB wou vervul, nie ten goede gekom het nie.⁸⁵ Die OB het tog met groter sukses 'n Voortrekkersondag en 'n Uniale Biddag georganiseer wat deur elke lid van die beweging bygewoon moes word.⁸⁶

Wat wel as 'n versierende daad beskou kan word, is die feit dat die OB die plaas Majuba-North waar die berg Amajuba geleë is, namens die volk aangekoop het. Kollektelyste is uitgestuur en funksies is gereël om die skuld af te los. Die berg is tydens 'n groot OB-fees, bygewoon deur nagenoeg 20 000 feesgangers, op 2 Januarie 1941 namens die volk in ontvangs geneem.⁸⁷ Die fees het vir die OB in die kenteken van sy eenheidskrag in Afrikanergeleedere gestaan.⁸⁸ Die onmiddellike betekenis van die OB-daad was dat Amajubadag voortaan as nog 'n volksfees in die ry van Afrikaanse feesdae toegevoeg is.⁸⁹

Die vrouens en die jeug is ook gedurende 1940 op 'n hegte grondslag in die beweging georganiseer. Gedurende Oktober 1939 het kol. Laas sy OB-kommandante opdrag gegee om oorspronklikheid en inisiatief aan die dag te lê en Jeugklubs in hul afdelings te stig, waar volkspele en sang beoefen moet word.⁹⁰ Die geesdrif onder die jeug het eers gedurende 1940 so toegeneem dat besluit is om OB-penkopkommando's vir kinders onder sewentien jaar in die lewe te roep. Elke kind wat nou aansluit, moes egter eers lid van die Voortrekkerbeweging geword het.⁹¹ Dié Jeugfront moes as onderafdeling van die OB dieselfde doel en strewe as die moederliggaam nastreef. Deur hierdie nuwe byvoeging tot die beweging wou die OB al die kragte van die Afrikanerdom aanwend vir die handhawing van 'n eie volksbestaan, die bevordering van nasietrots en nasietrou en die verwesenliking van die Afrikanerideale.⁹² Die benaming Boerejeug is in Junie 1943 ingevoer. Gedurende Junie 1940 het die take van die vroue-afdelings ook volledige beslag gekry. Hulle was verantwoordelik vir die versorging van huis en haard, waarvoor deskundige voorligting aan hulle verskaf sou word. Tydens byeenkomste was hulle verantwoordelik vir die verversings om fondse in te samel.⁹³

Die OB se gesondheidsafdeling wat verantwoordelik was vir noodhulp, het opleiding deur middel van die ATKV en die SA Noodhulpliga ontvang. Die opgeleide OB-lede moes dan, aan die hand van die OB se handleiding oor volksgesondheid en volksvoeding, as instruktors in die OB optree.⁹⁴

Op ekonomiese vlak het die OB bygedra tot die Boerenoodhulpfonds wat onder trusteeskap van die FAK gestig is. Die OB het gedurende 1941, as gevolg van die massa arrestasies en internering van OB-lede, sy eie noodhulpfonds gestig.⁹⁵ Die OB het ook die RDB gesteun en sy lede aangemoedig om by die RDB aan te sluit.⁹⁶ Deur hierdie kulturele aksies het die OB nie net 'n diens gelewer nie maar dit ook aan reeds bestaande organisasies en bewegings op nasionale vlak verbind. Dit het bestendigheid aan die OB se verhouding tot ander Afrikaanse organisasies gegee en was ook daarop gemik om hul erkenning en steun te verkry.⁹⁷ Hierdie infiltrasie by die Voortrekkers, die Noodhulpliga, die Boerenoodhulpfonds en die RDB is soos volg deur die OB verantwoord: Die OB het dit as sy plig beskou om elke deel van die bevolking in elke deel van die land se belange te behartig. Dit kon volgens die Transvaalse Beheerraad op die beste manier plaasvind indien daar 'n koördinasie van kragte oor die hele land bestaan.⁹⁸ Die OB is ook in die openbare gesprek op kulturele vlak verbind om as konsolideerder en dissiplineerder van die Afrikaner op te tree.⁹⁹

Teenoor hierdie formele kultuuraktiwiteite het die Katdoringgeselskap as reisende volksteater die kultuurmilieu van die beweging versterk. Die digkuns, volksang en volksteater is op 'n treffende wyse ingespan as bron van inspirasie en propaganda in die beweging.

Teen ongeveer 1940 het Anna Neethling-Pohl, haar broer Jan en vier ander begaafde volksteatermense die Katdoringgeselskap gestig. Hulle het later die geselskap tot ongeveer 18 lede uitgebrei en OB-gesindes oor die lengte en breedte van die land met hulle opvoerings besiel. Afgesien van patriotiese gedigte soos "Aan die renegaat" van W.E.G. Louw, "Die Kampsuster" van Jan F. Celliers en stukke soos "Die dieper reg" van N.P. van Wyk Louw, het Jan Pohl en ander lede anti-oorlogsliedjies en toneelstukkies geskryf wat die OB-gehore met groot geesdrif ontvang het. Volgens prof. Phol was dit "alles pogings om die behoefte van die mense tot hierdie drang van nasiewees en vrywees te voed en te besiel en te sê, die groot dinge kom nog."¹⁰⁰

Die geselskap se repertoire het ook liedjies soos "Pienk Pikkanien" en "Salute, ou pellie" ingesluit, wat direk teen die oorlogspoging gemik was. Die woorde van "Pienk Pikkanien" se eerste versie het onmiskenbaar met die oorlogspoging gehekel:

Pienk Pikkanien, jou dage is getel.
Pienk Pikkanien, jou dage is getel.
Vandat jy die Rooilus dra,
is jou land Noord-Afrika,
Pienk Pikkanien, jou dage is getel.¹⁰¹

Hiernaas het die reisende volksteater ook "uitstekende geleenthede gebied om allerhande onheil te beplan onder die dekmantel van 'n konsert van die Katdoringgeselskap. Nou moet ek net daar byvoeg dat ons so as aanhangsels tot die Katdoringgeselskap gevaarlike manne gehad het, soos F.A. Fourie en verskeie ander wat eintlik onder die dekmantel van die Katdoringgeselskap belangrike skakelwerk en inligtingswerk gedoen het en boodskappe gedra het vir die Stormjaers en vir die Ossewa-Brandwag", aldus mnr. H.M. Robinson.¹⁰²

'n Verdere onderskeibare kultuuraktiwiteit van die OB in 1940 was die inskakeling en samesnoering van alle Afrikaners in die kultuurmilieu van die beweging. Dit sou ook die OB se status in die Afrikaanse volks-gemeenskap bepaal, omdat die omvang en statuut van die beweging sy beeld as 'n omvattende volksbeweging sou versterk. Die OB het self by monde van sy Kaaplandse bestuur twee middele genoem waardeur die beweging se ideale verwesenlik kon word. Albei het betrekking op die konsoliderings- of eenheidsverwagting en die gedissiplineerde en georganiseerde grondslag van die beweging gehad. Die OB wou die volk tot 'n magtige georganiseerde eenheid vir gesamentlike aksie saambind en binne die groot laer van die Afrikanerdom saamtrek. Hiernaas wou die OB deur middel van sy volksfeeste en byeenkomste, waar samehorigheid en kameraadskap geheers het, onderlinge verantwoordelikhed by elke Afrikaner op elke gebied van die volkslewe aankweek. Die feesgeleenthede wat op behoorlike georganiseerde grondslag gereël is, moes die ganse volk insluit. Sodoende moes dit as magtige volksdemonstrasies die volkseenheid, volkstrots en volkswil kon bewys.¹⁰³

Daar was tog faktore wat die kultuurtaak van die OB beperk en nadelig beïnvloed het. As beperkende maatreël was daar die noodregulasies van die regering wat veertien dae na die oorlogsverklaring uitgevaardig is. Dit het onder andere 'n verbod op vergaderings geplaas waardeur massa-optrede verhoed is.¹⁰⁴ Twee ander aspekte wat deel vorm van die verborge sy van die OB, het die beweging se kultuurbeeld nadelig beïnvloed. Die twee aspekte was ook nie in die doelstellings van die beweging ter sprake nie. Hierdie twee aspekte het sedert die

die eerste dae van die OB soveel kommentaar en kritiek uitgelok dat dit op die lange duur die kulturdade van die OB verswelg het. Dit was eerstens die semi-militêre inslag en dissiplineringsstaak wat die OB van die begin af nagestreef het. Tweedens was die politieke motief ook van die begin af aanwesig. Hoewel die meeste lede nie bewus rekenskap hiervan gegee het nie, was daar 'n besliste begeerte om die republikeinse gedagte te bevorder.¹⁰⁵ Die politieke motief tesame met die stigting van die Stormjaers en hul doelwitte, die ondermynende bedrywighede van aktivistiese dae het die OB se kultuuraktiwiteite na 'n rookskerm laat lyk.¹⁰⁶ Elke kultuur-byeenkoms is met agterdog bejeën. Die verbod op driloefeninge en die dra van uniforms en kentekens het die doeltreffende dissiplineringsmiddel van die OB onmoontlik gemaak.¹⁰⁷ Openbare funksies van die OB wat plaasgevind het, is hoofsaaklik as braaivleisaande en sportbyeenkomste gereël. Bo alles het die dae van geweldpleging tot gevolg gehad dat die OB 'n pseudo-kulturele beeld ontwikkel het. Hierdie dae sou nie net die kultuurbeeld van die OB benadeel nie, maar ook daartoe bydra dat baie kulturgebonde lede onaktief geraak het.¹⁰⁸

Van der Walt¹⁰⁹ het die implikasie van die twee aspekte vir die OB soos volg gesien: "Ondanks agterdog en teëkanting en selfs ondanks die eksentrisiteit en organisatoriese bokkespronge van die leier het die beweging verrassend gegroei. Soos niks anders nie het die verbeelding van die volk in sy breë lae gepak... Die militêre organisasievorm, die kampe waar Afrikaners, lank van mekaar vervreemd, mekaar weer kon vind en waardeer, die driloefeninge, wat die waarde van uitwendige dissiplinetoepassing aanskoulik laat blyk het, die aktivering van die volk in die alledaagse volkslewe, dit alles was van groot betekenis; maar voor alles het die ideaal van 'n eenheidsfront, waarin alle nasionaal-bewuste volksgenote op gelyke voet met mekaar kon werk en stry vir Voortrekkerideale en bo alles vir hulle vryheidsideale, 'n onweerstaanbare aantrekkingskrag gebied."

Die OB was dus vanaf sy stigting nie soseer 'n kultuurorganisasie in die gewone sin van die woord nie, maar vorm eerder deel van die Afrikaner se republikeinse geskiedenis.¹¹⁰

Die Grootraad self was ook 'n beperkende faktor van die OB se kultuurtaak. Die Grootraad het in Julie 1940 die beweging se werksaamhede verbreed. Dit was nie die kultuurtake wat vermeerder is nie, maar die vryheidstrewes en politieke doelstellings van die beweging wat vir

die eerste keer in die konstitusie geakkommodeer is. Hiermee het die Grootraad die wedywerende dualisme tussen "kultuur" en "politiek" by implikasie erken deur dit as doelstellings naas mekaar te stel.

Met die leuse: "My God, my volk, my land, Suid-Afrika", het die Julie 1940-konstitusie die volgende beoog (vergelyk artikel 1 en 4 met die Julie 1939-konstitusie):

1. Die bestendiging van die gees van Christelike nasionalisme, soos geopenbaar gedurende die Ossewa- en Eeufeesvierings in ons land, en die uitbreiding van daardie Christelik-nasionale gedagte oor alle terreine van ons volkslewe.
2. Die handhawing, uitbouing en uitlewing van taal en tradisies van die Boerevolk.
3. Die beskerming en bevordering van die godsdienstige, kulturele en stoflike belange.
4. Die aanmoediging en aankweking van 'n kragtige vaderlandsliefde, nasietrots en vryheidsin by die Boerevolk.
5. Die inskakeling en samesnoering van alle Afrikaners, manne sowel as vroue, wat hierdie ideale in erns wil nastreef."

Die werksaamhede het om die volgende sake gewentel: Die OB

1. erken en waardeer die bestaande werkende kultuurverenigings;
2. soek gesonde samewerking met alle fungerende kultuurliggame;
3. wil die kultuurstrewe van ons Boerevolk aanvul en versterk deur:
 - (a) vergete grafte van helde op te soek en te versorg;
 - (b) verjaardae van ons helde te vier;
 - (c) kranseleggings op hul grafte te reël;
 - (d) verwaarloosde geskiedkundige stukke aan die vergetelheid te ontruk;

- (e) herinnerings, verklaring en getuienisse in verband met oorloë en kampele in die verlede te versamel en te boek te stel;
- (f) die kommando en wapenskouing, met kleredrag en kultuurskatte van die verlede te laat herleef;
- (g) gesonde volkspele in ere te herstel en te bevorder;
- (h) volksliedere te populariseer;
- (i) die kerk te dien met kerkparades, Voortrekkernagmaalvierings en die terugbring van afgedwaaldes na die kerkbanke;
- (j) met alle gesonde en Christelike metodes en middels te ywer dat die sinkende deel van ons Boerevolk ekonomies gered word en dat ons Boerevolk so spoedig moontlik sy regmatige deel van die handel verower.¹¹¹

Die Kaaplandse bestuur van die OB het ter verduideliking van dié doel en strewe 'n verklaring opgestel. Hierin het hulle ook die gelykmatigheid van die politieke ideale en die kulturele aspirasie naas mekaar gestel:

“Die Ossewabrandwag erken die bestuur van God in die lotgevalle van volke en nasies en erken die konstitusionele gesag wat deur die volkswil en die roeping van God daargestel word, sowel as die reg van die volk om ontwikkeling en hervormings na te streef in ooreenstemming met die gees van die ingebore vaderlandsliefde en ondubbelsinnige trou aan Suid-Afrika as die enigste vaderland en tuiste van die Afrikaner-volk, gegrond op die nasionale sedes en tradisies van die Voortrekkers ... Hy wil dat elke Afrikaner met sy hele siel en al sy kragte sowel alleen as in samewerking met sy mede-Afrikaner, getrou en volhardend stry vir die handhawing en ontwikkeling van 'n eie, selfstandige en vrye volksbestaan, van die Afrikaanse taal en die godsdiens en kerk van die vader. Hy wil dat elkeen sy mede-Afrikaner help beskerm, hom nooit in die stryd verlaat of aan die vreemdelying en vyand van Suid-Afrika en die Afrikanerdom uitlewer nie.”¹¹²

Alhoewel die werksaamhede van die Ossewa-Brandwag uitsluitlik op die kulturele aspekte gerig was, is nie veel van dié grootse aspirasies in die praktyk verwesenlik nie. As gevolg van tydsgebrek kon die OB nie sy kultuur-georiënteerde aspirasies oor 'n aantal jare bestendig en ongehinderd beoefen nie. Die oorlogstydse omstandighede en die dualisme in die OB-lede se aspirasies het veroorsaak dat die OB se “vryheidsmotief” sy hoogste prioriteit geword het. Die sentrale tema van die voordragte op die OB se braaivleisbyeenkomste was vanaf Julie 1940 onmiskenbaar republikeins.¹¹³ Selfs die konsepkonstitusie van die beoogde Boererepubliek wat deur lede van die Transvaalse Beheerraad gepubliseer is, het die republikeinse motief in 'n nasionaal-sosialistiese gees geopenbaar.¹¹⁴

Teen die agtergrond van hierdie ontwikkeling het die OB dus van sy oorewegend kulturele optredes afgesien.¹¹⁵ Die kulturele doel van die OB het vanaf Julie 1940 uitsluitlik om die eenheidsverwagting en die dissiplinerig van die Afrikaner gewentel, totdat die beweging in Oktober 1941 tot 'n algemene selfstandige volksbeweging omgevorm is.¹¹⁶

'n Ander beperkende faktor van die OB se kultuurtaak was die geïntegreerde en wedywerende aktiwiteite van die RDB, die OB, die HNP of V en die FAK op die ekonomiese, politieke en kulturele terrein. Volgens L.J. du Plessis het die OB die steun van die Afrikanerdom verdien, omdat dit op 'n terrein in die Afrikanergelede werksaam was wat nie deur ander kultuurorganisasies gedek is nie. Du Plessis het die OB gesien as 'n beweging wat die volk moes dissipliner en volksfeeste moes reël.¹¹⁷ Gedurende Augustus 1940 het die Transvaalse Beheerraad verklaar dat die OB nie sy aktiwiteite op die ekonomiese en algemene kulturele terreine sou uitbrei nie. Dit sou aan die RDB en die FAK oorgelaat word.¹¹⁸ Selfs hierna sou die OB sy kulturele take gedeelikelik aan die FAK afstaan. Die kulturele implikasies wat die voortgesette afbakenings- en eenheidspogings¹¹⁹ gedurende 1941 vir die OB ingehou het, word in die volgende afdeling bespreek.

Die laaste beperkende faktor van die OB se kultuurbeeld gedurende hierdie fase was op politieke gebied geleë. Die OB en die HNP of V was twee liggamme wat hoofsaaklik uit dieselfde lede bestaan het,¹²⁰ albei het een volk met een doel gedien,¹²¹ en albei het hulself as die beliggaming van die Afrikanerdom in sy geheel gesien. Die HNP of V kon homself daarom nie van die Afrikaner se kulturele aspirasies losmaak nie, en die OB kon hom nie van die Afrikaner se politieke ideale weerhou

nie.¹²² 'n Politieke terreinafbakeningsooreenkoms was dus 'n lewensbelangrike noodsaaklikheid om die botsende belange te koördineer. Dit het uitgeloop op die Cradockse samewerkingsooreenkoms¹²³ wat soewereiniteit in eie kring gewaarborg het.¹²⁴ Dit is opvallend dat die gepubliseerde verklaring wat die Grootraad hierna uitgereik het, nie melding gemaak het van die spesifieke kulturele take vir die OB nie. Die nie-politieke take wat vir die OB geïdentifiseer is, het die volgende behels: die hoofdoel en strewe was die handhawing en propagering van die Voortrekkerbeginsels, insluitende die godsdienstige, morele en ekonomiese opbou van die volk, en die aanvaarding van die Voortrekkers se vryheidsideaal. Die OB sou hom ook vir Afrikanereenheid beweer, hom van ondermynende bedrywighede weerhou en nie bevriende politieke partye (HNP of V) benadeel of ondermyn nie.¹²⁵ Die bepaling dat die OB ook die vryheidsideaal van die Voortrekkers aanvaar, te wete die stigting van 'n Christelik-nasionale Republiek, het vir die beweging nuwe ontwikkelingsmoontlikhede ingehou. Die Cradock-ooreenkoms het die OB as Republikeinse volksbeweging erken.¹²⁶ Dit sou die OB se kulturele aansyn mettertyd op die agtergrond skuif.

Watter kultuurbeeld tree hieruit na vore? Ten aansien van die vele organisasies wat in die Afrikanergeleedere werksaam was, het 'n groot omvattende massa-organisasie waarin die volk sy nasionale aspirasies beliggaam kon sien, ontbreek.¹²⁷ Hiernaas het die Afrikaner nog altyd 'n kragtige middel nodig gehad om hom saam te snoer.¹²⁸ So 'n volksorganisasie wou die OB vir Afrikanerdom wees. Die OB wou aan elke front van die volkslewe die Afrikaner op 'n hegte gedissiplineerde basis saamsnoer en bymekaar hou.¹²⁹ Dit was die Cradock-ooreenkoms wat die Afrikaner organisatories moes koördineer en wat die verhoogde status van die OB in Afrikanergeleedere erken het. Na die ooreenkoms is die OB se werksaamhede op die algemeen nasionale gebied gespesifiseer. Die taak van volksamesnoering is aan die OB opgedra. Die terrein het die hoogste belange van die Afrikanervolk geraak,¹³⁰ want die OB was hierdeur die sinnebeeld van die Afrikanervolk. Die Afrikanervolk was in die OB beliggaam.¹³¹ Hierdeur het die HNP of V die natuurlike beskermheer van die OB geword.¹³²

Dr. Malan het verklaar dat hy die OB van harte steun, omdat dit sy idee van 'n groot omvattende volksorganisasie verwesenlik het.¹³³ Hiernaas het hy die OB as teenvoeter gesien vir die organisasies wat die Afrikanersaak wou benadeel.¹³⁴ Met een groep binne die parlement (die HNP)

of V) en met 'n ander groep daarbuite (die OB), kon die Afrikaner seker een maal met gekonsolideerde mag optree.¹³⁵

In die kortstondige gees van die Cradockse samewerkingsooreenkoms kon die OB die steun van die HNP of V en sy pers geniet.¹³⁶ Die bewierokingsproses¹³⁷ van die HNP of V het aan die groot en getalsterke beweging 'n kunsmatig verhoogde status verleen. Die steun wat die OB van die party geniet het, het aan die beweging (afgesien van sy fenomenale getalle) 'n valse konsep van sy krag gegee, en dit was indirek vir die OB se val verantwoordelik.

Teen die einde van 1940 was die OB, van statuur, die magtigste beweging wat die Afrikaner tot nog toe gehad het.¹³⁸ Die kulturele bestendigers se beeld in die beweging was nog sterk, maar dit was tog duidelik dat die OB as volksbeweging reeds 'n metamorfose ondergaan het. In hierdie stadium was dit duidelik dat kol. Laas sy beheer oor die beweging verloor het,¹³⁹ en daar is druk op hom uitgeoefen om te bedank. Hy het verbitterd van die toneel verdwyn en sy hoop vir die OB het verswind.¹⁴⁰

Intussen was die OB met sy 250 000 lede¹⁴¹ besig met sy onafhanklikheidstormloop¹⁴² ten behoeve van die Afrikaner. Vir die OB as republikeinse volksbeweging was die politieke implikasies van die stormloop nie sonder betekenis en gevare nie. Die beweging se nuwe kommandant-generaal, dr. J.F.J. van Rensburg, het vanaf sy eerste openbare buiging in 1941 die OB midde in die stryd betrek. Hy sou die skeefgetrekte kultuurbeeld van die OB in 'n volgende ontwikkelingsfase in lyn bring met die veranderende prioriteite van die beweging.

5.3 Ontkoppeling van kultuurtaak onder dr. Van Rensburg

Onder die militêr-georiënteerde leierskap van dr. Van Rensburg het die OB tot 'n defensiewe paramilitêre volksbeweging¹⁴³ met sy eie stormtroepe as aksiefront ontwikkel. Dr. van Rensburg het deur sy vertolking van die doel en strewe van die OB die politieke grondslae wat reeds vroeër implisiet aanwesig was, duidelik en onmiskenbaar geformuleer.¹⁴⁴

Op 15 Januarie 1941 het dr. J.F.J. van Rensburg voor nagenoeg 5 000 mense, tydens 'n skouspelagtige fees op Kroonstad, sy eed van trou aan die OB afgelê.¹⁴⁵ Vir ongeveer vyf maande het dr. Van Rensburg

'n propagandatoer deur die land onderneem om aan tienduise geesdriftige OB-lede die strewe van hul beweging te verduidelik.¹⁴⁶ Tydens die byeenkomste, wat met bevel en militêre presiesheid beplan is, is dr. Van Rensburg, vergesel van sy adjutant en twee lyfwagte,¹⁴⁷ met luide toejuiging ontvang en met 'n afgerigte OB-saluu begroet.¹⁴⁸ Die vyf maande het vir die OB 'n triomftog geword. Die beweging wat tot dusver soos 'n vuur gesmeul het, het eensklaps ontvlam. Die OB het in die hele Suid-Afrika en selfs Suidwes-Afrika vlam gevat en as 'n magtige beweging besieling in elke deel van die Afrikanerdom ingedra.¹⁴⁹ Afrikaners met uiteenlopende oortuigings en ideale het na die banier van die OB gestroom¹⁵⁰ — op baie plekke gemarsjeer — en vurig gehoop dat hul selfrespek sodanig versterk sou word om hul minderwaardigheidsgevoel op alle terreine vir altyd af te werp.¹⁵¹ Die OB-lidmaatskap het hiermee sy hoogtepunt bereik: dit is op 300 000 tot 400 000 lede geskat.¹⁵²

Tydens die bogenoemde byeenkomste het dr. Van Rensburg die doel en strewe van die OB soos volg omskryf: Hy het die OB gesien as werktuig om 'n aktivistiese gees by die Afrikaner aan te wakker en uit te bou.¹⁵³ Vir hierdie taak was die beweging uitmuntend geskik, omdat hy dit gesien het "as die gemobiliseerde Afrikanerdom, gemobiliseer tot die stryd om die bestaan op die verskeie vertakkinge van ons volkslewe. Gemobiliseer ekonomies, kultureel en vir onderlinge beskerming... Ons wil die land nie in rep en roer bring nie. Ons wil net sorg dat die Afrikanerdom nie doodgedruk word in sy eie en enigste vaderland nie. Daartoe is die Ossewabrandwag daar."¹⁵⁴ Aangesien die OB as kern en konsentrasie van die Afrikaner op alle fronte en vir alle noodtoestande gemobiliseer is, kon hy hom nie van die fundamenteelste instellings van die Afrikaner weerhou nie. Dr. van Rensburg het erken dat in dié lig gesien, sommige funksies van die beweging met dié van die ander volksorganisasies ooreenstem. Dit was volgens hom nie ter sake nie. Die OB wou 'n diens lewer, nie om die ander organisasies se funksies te oorvleuel nie, maar om te help.¹⁵⁵ Die grootste ideaal van die nasiediens van die OB was die Christelik-nasionale bestemming van die Afrikanerdom, naamlik 'n republiek.¹⁵⁶

Dr. van Rensburg het herhaaldelik verklaar dat die OB vir die verkryging van 'n vrye republiek,¹⁵⁷ as erfenis van die Afrikaner, staan. In die republiek kon die Afrikaner sonder voorbehoud en dubbele lojaliteit die leuse "My God, my volk, my land, Suid-Afrika" uitleef.¹⁵⁸

Die toetrede van dr. van Rensburg het inderdaad 'n verhoogde status aan die beweging gegee.

Teen dié agtergrond is die OB in eie kring beskryf as 'n lewenskragtige non-partypolitiese organisasie wat uit die Afrikaner self ontstaan het. Dit is deur een groep van sy leiers as 'n kulturele organisasie bestempel, maar 'n groter groep van sy leiers en baie Afrikaners het veel meer in die OB gesien as 'n blote kultuurorganisasie. Laasgenoemde het die OB as die voortsetting van die algehele eenheidskonsep wat deur die Eeufees verwesenlik is, beskou. Hulle het die OB as 'n middel gesien waardeur eendragtige samewerking buite en bo die politiek verkry kon word om die vryheidstemming van die Afrikaner te verwesenlik.¹⁵⁹ Dr. van Rensburg het die opvatting onderskryf, omdat dit die ware karakter van die OB weerspieël. Hy het homself nie as 'n kulturele vuurvreter gesien nie, en die OB was volgens hom nie 'n kultuurorganisasie nie.¹⁶⁰

Die oorheersende republikeinse ideaal en veranderde kultuurbeeld van die beweging is deur die OB-leiding bestempel as die "vrywording van die Afrikanervolk, sy daadwerklike beskerming op alle terreine van die volkslewe en uitlewing van die Christelik-nasionale beginsel waarop alle Afrikaners tot 'n magtige volksorganisasie, tot 'n onoorwinlike volksleër saamgesnoer is, die magtigste organisasie wat Suid-Afrika ooit kan hê."¹⁶¹ Die volksorganisasoriese en volksdissiplineringsfunksies¹⁶² van die beweging is in die eerste plek aangewend vir die Afrikanervolk se vrywording. Leidende OB-offisiere het die beeld doelbewus uitgebou, en die kultuuraktiwiteite moes by hierdie veranderde prioriteite inpas.

Die OB het volgens dr. van Rensburg as volksbeweging "organies"¹⁶³ uit die Afrikaner se ontwikkelende selfbeeld gegroei. Die beweging het bestaan om die belange van die Afrikaner te dien, te beskerm en te bevorder. Hierdie belange is volgens hoofgeneraal Du Toit¹⁶⁴ deur die OB in drie fasette verdeel: die geestelike en kulturele belange, die materiële belange en die politieke belange. Dié is ook in die leuse van die OB weerspieël: "My God, my Volk, my Land, Suid-Afrika." Die OB se beleid ten opsigte van dié belange is só saamgevat:

Die OB wou die volk weer na die sedes en gewoontes van die voorouers terug lei. Die eerbied van God is as die belangrikste gewoonte beskou. Die OB het hom daarop geroem dat hy die minderwaardigheidskompleks van die Afrikaner uitgeroei het, die sedes en gewoontes van die volk laat herleef het,¹⁶⁵ die karaktervastheid van die volk ontwikkel het,

en die volk geleer het om nie na-apers van ander nasies te wees nie. Die suksesse van die OB is deur sy offisiere gemeet aan die onuitwisbare gees van nasietrots, volksbewussyn en vasberadenheid wat in die beweging ontwikkel het. Ten einde dié gees te bestendig het die OB 'n ander volkseienskap in die Afrikaner ontwikkel. Dit was dissipline, omdat die Afrikaner nog nooit gedissiplineerd was nie. Deur dissipline wou die OB van die Afrikaner 'n magtige nasie maak. Die voorwaarde hiervoor was gehoorsaamheid aan die leiers, die uitskakeling van persoonlike eer, en diens alleenlik vir die gemeenskap, die volk en die land.

Die ekonomiese beleid van die OB het ten doel gehad om mee te help dat die Afrikaner sy regmatige plek in die ekonomiese sfeer kan verower.

Die uitlewing van die kulturele en die ekonomiese opheffing van die Afrikaner kon egter nie die groot doel en strewe van die Afrikaner wesenslik nie. Die doel en strewe was om die onafhanklikheid en vryheid van die Afrikaner te verkry. Die OB het homself nie as 'n politieke party gesien nie, maar verklaar dat geen volksbeweging wat die belange van die volk wil bevorder, die staatkundige gebied kan negeer nie. Die OB het voorspel dat dit as 'n noodsaaklike en belangrike volksbeweging sou bly voortbestaan. In die toekomstige republiek sou hy die yster-vuis van die regering en die geheime krag van die staat in die gemeenskap vorm.¹⁶⁶

In eie geleedere is die grondslag van die OB ook deels op historiese en tradisionele kultuurpatrone gefundeer.¹⁶⁷ Die OB het homself as die tweede trekbeweging gesien. Die eerste trek, Die Groot Trek, as groot en koersaanduidende beweging, het die Boerevolk saamgebind en na 'n republikeinse onafhanklikheid gevoer. Die tweede trek, die OB, het 'n groter Afrikanerdom saamgesnoer wat opweg was na 'n groter republiek.

Hoofgeneraal dr. F.D. du Toit van Zyl het die opvatting soos volg verduidelik: Met die Eeufees en die Ossewatrek het die Afrikaner hom intiem met sy verlede verenig. Hierdeur het hy weer in aanraking gekom met die ideale wat sy voorouers gekoester het, die lewensbeskouing wat hulle gehuldig het en die krag wat hulle laat seëvier het. Die eeufeesvierings het tot 'n volksontwaking gelei wat sy beslag in die OB gekry het. Wat bedoel was om slegs 'n heerlike volksdemonstrasie te wees, het in 'n magtige volksbeweging gekulmineer. Die volksbeweging het

'n wye omvang en dek alle terreine van die volkslewe. Die aktiwiteite van 'n volksbeweging is net so omvangryk as die aktiwiteite van die volk self. 'n Volksbeweging staan ten behoeve van elke aktiwiteit wat die verbetering van die volk ten doel het. 'n Volksbeweging is so intiem met die volk verbonde dat die volkslewe daarin tot uitdrukking kom en dié volkswil daardeur die beste geopenbaar word. Die hele volk word tot 'n onbreekbare eenheid, sonder klasseverskil, in 'n volksbeweging saamgesnoer. 'n Volksbeweging beliggaam die verste verlede van 'n volk en die grootste moontlikhede vir sy toekoms. Die onsigbare band tussen die verlede en die toekoms is 'n volk se lewensbeskouing. 'n Volk word gelei en geïnspireer deur sy lewensbeskouing. Die OB het, volgens Du Toit van Zyl, homself gesien as die volk se intieme en toegewyde aanraking met die volksverlede. Hierdeur het die OB die draer van die volk se lewensbeskouing en die uitdrukking van die volk se toekomsverwagting geword.

Du Toit van Zyl se standpunt was dat hoe getrouer 'n volksbeweging die lewensbeskouing van die volk vertolk, hoe hegte die volk daarin saamgebind word. 'n Volksbeweging verwerk volgens hom entoesiasme, durf en kragdadigheid indien dit die moontlikhede besit om die volk te oortuig dat hy oor die krag tot oorwinning beskik. Die toets vir 'n volksbeweging is daarom die volkseenhede wat hy kan monster, die inspirasie wat die volk daarin kan vind en die offervaardigheid wat dit kan opwek.

In hierdie opsig was daar vir hom geen sprake van 'n kompromie nie. Sodra 'n volksbeweging nie meer die getroue vertolker van die lewensbeskouing van die volk is nie en nie meer die volkseenhede beliggaam nie, dan is dit nie meer 'n volksbeweging in die ware sin van die woord nie.¹⁶⁸

Dit is belangrik om daarop te let dat dié konsep van 'n volksbeweging in Augustus 1941, die maand waarin die stryd met die HNP of V 'n keerpunt bereik het, met meer klem deur die OB gepropageer is. Hierdie konsep is eers gedurende Oktober tydens die eerste laertrek van offisiere amptelik as die OB se aard en wese aanvaar.¹⁶⁹

Die kultuurbeeld wat uit hierdie fase van die OB se ontwikkeling gevorm kan word, het uit die volgende algemene kulturele aktiwiteite bestaan: Hoewel die OB nog baie klem gelê het op opelugbyeenkomste waar gesellige samesyn bevorder kon word, het dit 'n hulpmiddel geword in die vryheidstryd en om 'n gees van dissipline in die Afrikanergeleedere

vaardig te maak.¹⁷⁰ Daarom het die uiterlike vorm van byeenkomste baie verskil van die informele braaivleisgesellighede wat in 1940 gereël is. Tydens kampe en byeenkomste was OB-lede in hul kenmerkende drag gekleed, hulle het rosette gedra, hul motors met die OB-vlag (gebaseer op die ou Transvaalse vlag) versier, en het hulle in hulle onderskeie kommando's versamel om die ordereëlings deur middel van bevale van 'n kampkommandant of 'n voorsitter te ontvang.¹⁷¹ Daar is ook baie klem op die propagandawaarde van vlage gelê. 'n Verhoog is gewoonlik met vlage opgetooi. Daar was ook gewoonlik 'n erewag wat die kommandant-generaal of hoogste offisier met die OB-saluut begroet het. Tydens die byeenkoms of vergaderings het 'n streng dissipline gegeld, wat deur bevale uiteengesit en opgeskerp is.¹⁷² Dril oefeninge, optogte en opwindende toesprake¹⁷³ deurdrenk met republikeinse gedagtes, was verder aan die orde. Die OB was inderdaad die Afrikaner se eerste kolonne op mars na sy staatkundige eindbestemming. Hoewel die OB in gees na die Boeretradisie teruggegryp het, is hul byeenkomste as "childish display", "showing off" en "heil a la Hitler" veroordeel.¹⁷⁴

Van die kommando's het gevind dat die OB nie sy beeld as semi-militêre organisasie kon uitdra en die Afrikaner kon dissiplineer nie, tensy die militêre aspek daarvan op 'n gesonde grondslag beoefen word. Gevolglik is geniekorpse gestig en drilparades onder bevel van opgeleide instruktors gereël.¹⁷⁵

Hiernaas blyk dit uit die verslae van die kommando's dat verskeie ander byeenkomste en aktiwiteite op georganiseerde grondslag gereël is. Dit was onder meer Boerepieknies, jukskeibyeenkomste, vriendekringaande, tiewe-aande, volkspele, volksmusiek, volksang en geselligheidsaande wat veral na die toetrede van die dames op groter skaal georganiseer is en wat baie gewild was, boere-orkeste, liggaamsoefeninge, sportbyeenkomste en ander gesonde ontspanning.¹⁷⁶

Die OB het ook gepoog om vir die Afrikaner op 'n breër vlak 'n kulturele tuiste te skep. Daar is werkklubs vir die versorging van armes gestig, beskerming is aan persone verleen wat geweier het om die "Rooi-eed" af te lê, rehabilitasie is verskaf deur werkklasse en arbeidsdiens is georganiseer.¹⁷⁷

Die OB het ook reëlings getref om die oud-OB-lede en Afrikaners wat nie deel van die OB-kommando's wou wees nie te akkomodeer. Die OB

het 'n Boerejukskeilaer georganiseer om die lede wat as gevolg van die noodregulasies uit die OB moes tree, op 'n wettige wyse bymekaar te hou.¹⁷⁸ Daar is ook 'n volksdiensorganisasie in die OB gestig vir die persone wat wel by die OB wou aansluit maar nie kans gesien het om by die OB-kommando's in te skakel nie. Dié moes 200 uur per jaar vrywillige diens aan die Afrikanervolk lewer. Die aard van die volksdiens is bepaal deur die aanleg, bevoegdheid en opleiding van elke betrokke lid. Die werksaamhede is soos volg in volksdiensafdelings georganiseer: godsdiens en sedes, staatkunde, reg, opvoeding en onderwys, pers, radio en propaganda, taal en kuns, landbou en veeteelt, handel en nywerheid, kredietwese, mynbou, arbeid, spoorweg en ontspanning, volksgesondheid, maatskaplike welstand, Nie-Blankesake, Blankerasseverhoudings in Suid-Afrika.¹⁷⁹ Daar kon nie vasgestel word hoe suksesvol die pogings was nie.

Ten aansien van die reeds genoemde oogmerke van die OB se ekonomiese beleid is dit aangevul deur versterkte steun aan die RDB, die bystand aan Boere,¹⁸⁰ die organisering van steunmekaarkringe vir die versorging van geïnterneerdes se families,¹⁸¹ en die byeenbring van verskeie fondse¹⁸² om die beleid ten uitvoer te bring. In dié opsig was die OB-byeenkomste 'n goeie bron van inkomste, want dit het gewoonlik meer as £600 per byeenkoms¹⁸³ ingebring.

Die swaar finansiële druk op die "kultureel geïnspireerde" byeenkomste het op die lange duur die OB-lede se entoesiasme laat verflou.¹⁸⁴

Die OB wou ook deur verskillende aksies die godsdienstige lewe van die Afrikaner positief beïnvloed. Bevale is uitgereik vir kerkparades,¹⁸⁵ en opdrag is gegee dat geen OB-funksies gedurende die pinkstertydperk gehou mag word nie.¹⁸⁶ Die OB het ook die Volksverootmoedigingsdag van die Afrikaanse kerke, wat vir 31 Mei 1941 bepaal is, in groot getalle ondersteun.¹⁸⁷ 'n Uniale bevel vir die OB se bydrae is deur dr. van Rensburg uitgereik.¹⁸⁸ Hiernaas het sommige kommando's ook bidure gehou.¹⁸⁹

Ten opsigte van die bewaring van die Afrikaner se historiese erfenis het die OB verskeie bydraes gemaak: Dr. van Rensburg het op 21 November 1941 alle OB-vergaderings tussen 15 Desember en 2 Januarie opgeskort. Dr. Malan het op sy beurt namens die HNP of V 'n soortgelyke aankondiging gedoen. Vir die OB-koerant het die wapenstilstand getoon dat die Afrikaner "eensgesind kan en wil wees wanneer hy in fees-

stemming verkeer om groot gebeurtenisse uit die verlede te herdenk. Dit was juis hierdie karaktertrekke wat dit vir ons politiekverdeelde volk moontlik gemaak het om mekaar in 1938 opnuut te vind en te behou in 'n volksorganisasie soos die Ossewabrandwag... Dit is in die gees van so 'n verwagting dat die OB hom graag by die oproep van sy leier aansluit. Mag ons volk in die betragting van die verlede so 'n mate van onbevooroordeeldheid herwin dat ons die stryd teen ons ware vyande daarna met nuwe krag en eensgesindheid sal aanpak."¹⁹⁰

Dr. van Rensburg het ook gedurende Desember 1941 verklaar dat 27 Februarie voortaan as Vryheidsdag gevier sal word. Sy motivering vir die republikeinse aksie het só gelui: "Laat ons dwarsdeur ons vaderland aantree op daardie dag, man en vrou en kind, met die bewussyn dat die dag van vrywording vinnig nader... Die viering sal nie die vorm van 'n gewone feestelikheid aanneem nie. Dit sal iets meer as 'n fees wees. Op daardie dag gaan die Afrikanerdom sy vryheidsregte eis soos sy voorgeslag dit by Paardekraal gedoen het. En daarom is dit nie 'n Ossewabrandwagfees nie, maar 'n geleentheid waartoe die ganse vryheidsgesinde Afrikanerdom opgeroep word. Die Ossewabrandwag sal slegs die organisasie daarvan behartig."¹⁹¹

Die OB het ook die verskuiwing van die Krugerstandbeeld ondersteun, en vir hierdie doel is 6d van elke OB-lid ingesamel.¹⁹² 'n Herbegraving van gesneuwelde burgers van die Tweede Vryheidsoorlog het op 30 Augustus te Frankfort plaasgevind.¹⁹³ Die landswye Helderdagfeesvierings van die OB gedurende 1941 is met drie motiewe gereël. Eerstens moes daar op grootse wyse hulde aan die volkshelde betoon word. Tweedens moes die OB-lede in hul tienduisende byeenkom om daartoe by te dra dat 10 Oktober tot 'n volksdag verklaar kon word. Derdens moes OB-offisiere vasstel of daar in hulle omgewing grafte van gesneuweldes uit die vryheidstryd is. Indien die grafte verwaarloos is, moes dit herstel word, en ondersoek moes ingestel word na die geskiedenis van die slag waarin sodanige persone gesneuwel het.¹⁹⁴ Op 13 Oktober 1941 het mev. Du Toit 'n kranslegging namens die OB by die Vrouemonument in Bloemfontein waargeneem.¹⁹⁵

Die OB het ook daartoe bygedra om die geesdrif vir die Afrikaanse sang aan te wakker. Dit is gedoen deur middel van sangaande, wat geesdriftig bygewoon is, en die OB se liederebundel wat in 1941 verskyn het. Die 22 OB-liedere wat in die liederebundel verskyn het, het die kulturele persepsie van die beweging weerspieël. Dit simboliseer die wyse

waarop hulle die geskiedenis ervaar het en weerspieël die kultuurmilieu wat in die beweging geheers het.¹⁹⁶

"Die Ossewa-Brandwag-lied" was die volkslied van die beweging, wat by plegtige geleenthede gesing is. Die historiese verbondenheid en die vurige vryheidsgees spreek duidelik uit die lied:

Ossewa-Brandwag

Ons mag en ons hoop vir ons land
In 'n tyd van stryd en offer
Smee ons saam 'n heil'ge band;
En die gees van die verlede
Is herbore in ons doel,
Helder brand die vuur en geesdrif
Van ons trots en eergevoel

So staan ons vasberade
En gee mekaar die hand
In die Ossewa-Brandwag
Vir die vryheid van ons land

Ossewa-Brandwag,

Magtig staan in ons land hierdie rots
Wat met leiding en verlossing
Het hernu ons Boeretrots;
Helder breek die son deur wolke
Donker nagtyd is verby
En ons volg die stem van helde
Wat Suid-Afrika bevry.

So staan ons vasberade
En gee mekaar die hand
In die Ossewa-Brandwag
Vir die vryheid van ons land.

Die volgende mars- en strydliedere het die gedissiplineerde kragdadigheid en die onuitroeibare vryheidsin van die OB weerspieël:

"Die Dag sal Kom!" — 'n Marslied gerig aan diegene wat weifel.

- “Opsaal, Boere!” — ’n Strydlied met drie gedagtes! Die oproep deur die vryheidsdrang, die stem van die verlede en die stem van vandag.
- “Gee Pad!” — ’n Strydlied vir die OB-magte van die Rand.
- “Burger, Jou Eer!” — ’n Stadige strydlied met ’n dreigende toon.
- “O.B.-Penkoppe” — ’n Marslied vir die penkoppe en toon hul getrouheid aan die beweging.
- “Hoor, Hulle Kom!” — ’n Marslied wat die aankoms van ’n afdeling OB-manne begroet.
- “Tot Weersiens!” — ’n Marslied wat uitdrukking gee aan die Afrikaner se vryheidsdrang.
- “Vry Suid-Afrika!” — ’n Besielende marslied vir marsjerendes, wat soos volg lui:

Ons is seuns van Boerehelde,
Ons is trots op ons geslag,
In ons hart bly ons getrou
Aan die Boere-Vierkleurvlag.

So Marsjeer ons bymekaar,
Sy aan sy en doelbewus
Met vertrou in die Heer
Is ons in ons hart gerus,
En so roep ons Kamerade:
Hulde aan Suid-Afrika.

Ons staan rotsvas by die Brandwag
Soos ons ouers het gestaan,
En dieselfde moed besiel ons
Wat hul vyand het verslaan.

Refrein.

En so bou ons nou die toekoms
Van ons volk en land en taal
Vir ’n vrye Boerenasie
Deur Oom Paul al reeds bepaal.

Refrein.

Die verbintenis met die volksverlede en heldeverering is ook in ’n groot mate gebruik om die vryheidsin van die beweging aan te wakker. Hiervoor was veral “Die Majubalied” bestem. Hierdie lied besin die Afrikaner se roemryke volksverlede. Dit is bedoel vir geleenthede met ’n trompetsein, waarna ’n koor die drie strofes sing. Daarna word die trompetsein herhaal. Die trompetgeskal sluit aan by die motief van die lied. Die eerste trompetsein is die berg se wekroep as simbool van die Afrikaner se roemryke verlede. In die eerste strofe praat die volk met die berg. In die tweede strofe antwoord die berg en gee vir die volk advies, en in die laaste strofe hernu die volk sy getrouheid aan die berg as simbool van die volk se verlede. Die laaste trompetsein simboliseer die eggo wat van die berg af weergalm. Die lied lui so:

Majuba!
Die berg van ons helde,
Majuba!
Die vyand is verslaan.
En die Vierkleur sal hier staan
Op die kruin van ons ou berg
Majuba!

Majuba!
Die stem van verlede!
Majuba!
Hou eendrag en eer
En vertrou steeds op die Heer,
En ek bly julle ou berg
Majuba!

Majuba!
Die gees van ons Boere!
Majuba!
Hier het ons gewen
En nou sal ons weer beken
Hierdie eed van getrouheid!
Majuba!

In hierdie liedere word die estetiese gevoel en selfbeeld van die OB weerspieël.

Ten spyte van bogenoemde kultuurbeeld wat die OB deur sy aktiwiteite

geopenbaar het, was daar tog verskeie faktore wat gedurende 1941 verantwoordelik was vir die ontkoppeling van die beweging aan sy bewese kultuurbeeld. Die faktore word slegs in breë trekke omlin.

Hoewel die noodregulasies van die regering net op 'n sekere deel van die OB se bedrywighede gemik was, het dit tog bygedra om die sielkundige druk op die OB te verhoog en die openbare mening teen die beweging negatief te beïnvloed. Die regering het ook deur middel van die noodregulasies die OB se aktiwiteite in 'n groot mate aan bande gelê.

Die tweede faktor wat die OB se beeld nadelig beïnvloed het, was die geweldpleging, aktivisme en ondermynende bedrywighede teen die staat en die gepaardgaande interneringsbeleid. Hierdie dade het soos 'n donker wolk oor die OB bly hang¹⁹⁷ en het die voortbestaan van die OB in gevaar gestel.¹⁹⁸

In die derde plek het die ideologie van die Rewolusie van die twintigste eeu wat deur die volksbewegingsgedagte gedra is, in Suid-Afrika weerklank gevind en aan die OB verbonde geraak. Om verskeie redes het dié ideologie, wat in sy nasionaal-sosialistiese vorm in Suid-Afrika gestalte gekry het, op die rots van volksvreemdheid gestrand. Die onasimileerbare volksbewegingsgedagte is hoofsaaklik deur die toedoen van die HNP of V alreeds in Augustus 1941 in Suid-Afrika verwerp. Daarenteen het die OB-Laertrek in Oktober 1941 die ideologie as grondslag vir die beweging aanvaar, wat die OB se beeld in die oë van sy teenstanders verder afgetakel het.¹⁹⁹

Vierdens het die Kommandant-generaal se aanvegbare uitsprake oor die OB se wese die kultuurtaak van die OB op die agtergrond geskuif.²⁰⁰

Dr. van Rensburg het herhaaldelik verklaar dat die OB in murg en been 'n republiek voortstaan. Die republiek moes die bankrotboedel van die demokrasie en kapitalisme as sinnebeeld van die nuwe orde vervang. Hoewel hy verklaar het dat die OB die nuwe orde in 'n Suid-Afrikaanse idioom gegiet het, het hy die OB as fanatieke rewolusionêre republikeinse beweging met ander militante onafhanklikheidsbewegings in die wêreld vergelyk. Sy intieme verbondenheid met die Stormjaers en sy ideologiese verbondenheid met adv. Pirow het net soveel kritiek uitgelok. Adv. Pirow, die uitgesproke aanhanger van Salazar se Nasionaal-Sosialisme en voorstander van minder kultuur en meer doelbewuste

aksie, het die OB as die stormtroepe van die nuwe orde bestempel. Die optrede van die Kommandant-generaal as mondstuk van die beweging en die feit dat hy die OB aan hom as leier wou onderwerp, het tot gevolg gehad dat die nie-militantes hom in 'n doelbewuste interne suiweringsveldtog wou vervang.²⁰¹

Vyfdens het een enkele faktor die OB uit die nasionale beweging van die Afrikanerdom gedwing. Dit was die leierskapstryd tussen die OB en die HNP of V op politieke vlak. Vanaf Julie tot September 1941 was vir die OB se kultuurbeeld 'n krisistyd. Die kultuurkrisis is op 11 September 1941 deur dr. Van Rensburg beëindig. In 'n toespraak het hy verklaar dat aangesien die OB sterk geword het, dit in 'n Afrikanermag ontwikkel het wat vir die HNP of V 'n bedreiging geword het. Die Partyleiers moes daarom die OB probeer breek. Om hierdie rede, verklaar dr. Van Rensburg, het dr. Malan sy aksiefrontvoorstel gemaak, "wat die OB sou beperk tot 'n kultuurvereniging terwyl die Afrikanerdom verder sy hele heil aan die partypolitici sou moet uitlewer".²⁰²

Die politieke stryd het voortgegaan; dit is net die OB se kulturele aktiwiteite se doodsklok wat hier deur dr. Van Rensburg gelui is. Volgens prof. Thom²⁰³ wat die stryd uit 'n party-oogpunt beskryf het, sou die OB 'n blote kultuurbeweging geword het indien hy hom van die politieke terrein weerhou het. Hy skryf dat dit vir die Kommandant-generaal en die ander ambisieuse manne in die Grootraad totaal onaanneemlik was.

In die sesde plek het twee van die susterskerke, te wete die Nederduitse Gereformeerde Kerk en die Nederduitse Hervormde Kerk, ook indirek aan die knypangbeweging teen die OB meegewerk. Predikante van dié kerke het as gevolg van die broedertwis op sommige plekke die OB veroordeel.²⁰⁴

In die sewende plek het die kulturele bestendigers, onder leiding van die "hervormer", ds. Kotzé, 'n laaste desperate poging aangewend om as "OB-old boys"²⁰⁵ die beweging na sy eertydse meer kultureel georiënteerde doelstellings terug te dwing. Selfs dr. Malan het sy hoop op dié manne geplaas om die meerderheid in die beweging tot ander insigte oor te haal.²⁰⁶ Ten aansien van 'n geweldige vertrouenskok wat die OB beleef het, het talle groepe OB-offisiere monstervergaderings gehou en dr. Van Rensburg se kop geëis.²⁰⁷ Volgens prof. Thom het dr. Malan in hierdie stadium daartoe oorgegaan om met die OB af te reken. 'n "Onttrekkingsbevel" is aan Partylede uitgereik om die OB te verlaat

en die beweging se dae as volksbeweging was hierdeur getel.²⁰⁸

Die OB se kulturele bevrugtingstyd van die Afrikaner se nasionale beweging het hiermee tot 'n einde gekom. Nasionaliste het die beweging, ten aansien van die gevare wat aan hom kleef, as 'n oorbodige en nuttelose organisasie gesien.²⁰⁹

Die krasse veroordeling ten spyt, was die ongeveer nege maande van Cradock na Elsburg,²¹⁰ in der waarheid die OB se Duinkerken. Die OB se kulturele rol in die Afrikaner se nasionale beweging was uitgedien. Die afdraaipad wat die OB gevolg het, sou hom in 1947 weer, as gehawende beweging, by die Afrikaner se nasionale beweging uitbring. Die omstandighede was net anders.²¹¹ Gedurende die Huldejaar (1949) was die hernude besieling, waarna die OB gesmag het,²¹² net vir die nasionale beweging beskore. Dit het immers intussen (die verkiesing van 26 Mei 1948) grootliks sonder die OB 'n stap nader aan sy eindbestemming gekom.²¹³

5.4 Kultuuraktiwiteite van die OB as Republikeinse volksbeweging

Die stryd met die HNP of V het in Oktober 1941 tot 'n nuwe ontwikkelingsfase in die OB gelei. In hul eie oë het dit tot die selfstandigwording van die OB as volkspolitiese strydbeweging gelei.²¹⁴

Hoewel die Afrikanereenheidskomitee na die onttrekking van die FAK en die RDB misluk het,²¹⁵ is die sogenaamde Totiusvoorstel op 10 Oktober 1941 met dr. Van Rensburg bespreek. Dit het onder meer bepaal dat die verskillende organisasies in 'n eenheidsfront verenig moes word. Hierin sou die HNP of V die politieke front, die OB die aksiefront, die RDB die ekonomiese front en die FAK die kulturele front vorm. Dr. Van Rensburg het die voorstel aanvaar en dit op 1 November in die Paarl bekendgemaak.²¹⁶ Na dr. Van Rensburg se Pretoria-toespraak op 11 September 1941 was dit 'n bevestiging dat die FAK die kulturele bedrywighede van die Afrikaner sou behartig. Dié ontwikkeling is deur die eerste Laertrek van OB-offisiere wat op 13 en 14 Oktober in Bloemfontein gehou is, bevestig.

Op die eerste dag van die Laertrek het dr. Van Rensburg verklaar dat die OB ten aansien van sy status as volksbeweging nie die party se agterryer kan wees nie. Die OB sou selfstandig voortbestaan.²¹⁷ Die Laertrek het die OB tot 'n Republikeinse Volksbeweging omgevorm.²¹⁸

Hiermee is die doel en strewe van die OB verander. Die klem is van die kulturele na die staatkundige aspek verplaas.²¹⁹

Tydens die Laertrek het dr. Van Rensburg verklaar dat die OB as 'n kultuurorganisasie gestig is. Die beweging het, as die voortsetting van die Eufees se eenheidsgees, uit die volk self ontstaan. Die OB was teen 1941 nie meer 'n kultuurorganisasie nie, omdat die volk in die beweging meer as 'n kultuurorganisasie gesien het. Die OB het so tot 'n kragtige volksorganisasie ontwikkel wat die vryheidsbestemming van die Afrikanerdom beliggaam.

Die Laertrek het die gewysigde doelstellings aanvaar:

“Hierdie konferensie van OB-offisiere beklemtoon dat die vernaamste doelstreef van die OB is om met alle middele tot sy beskikking elke poging te steun tot verwesenliking van 'n vrye Republiek onafhanklik van alle buitelandse magte en gegrond op die Christelik-nasionale lewensbeskouing van die Afrikanervolk.

“Die konferensie dra dit aan die Grootraad op om so 'n Republiek met alle magte te propageer en andersins voor te berei.

“Die Konferensie verlang dat die beginsels waarop die republiek gebou moet word en soos reeds deur die volksorganisasies in 'n konsepgrondwet saamgevat, sou gou moontlik gevoeg sal word by die konstitusie van die Ossewa-Brandwag.

“Die konferensie wil beklemtoon dat ter bereiking van sy hoogste strewe die volgende vereistes nodig is:

- (a) Dissiplinerings van die volk.
- (b) Die inwendige konsolidasie van die volk (dit is die geestelike opbou van die volk).
- (c) Die samesnoering van alle Afrikaners tot 'n eenheid op grondslag van hul gemeenskaplike oorsprong, taal en tradisies.”²²⁰

Ten einde die OB as Republikeinse Volksbeweging doelmatiger gestalte te gee is ná die Laertrek besluit om 'n beleidsprogram op grond van die beginsels deur die Eenheidskomitee onderskryf, verder uit te

werk.²²¹ Die omskepping van die OB het ook tot gevolg gehad dat sy organisasie meer volksvertegenwoordigend gemaak moes word. Die gemeenskapsfasie van die Groot Trek (die Laer) is daarom in die organisasiepatroon gevoeg.²²² Vir dié doel moes die Grootraad uitgebrei word. Behalwe die organisatoriese en aksie-afdeling moes dit ook verteenwoordigers van ander terreine van die volkslewe insluit.²²³

Daar sou meer as 'n jaar verloop voordat die beleidsprogram voltooi is. Die ses terreine waarop die volksdiensorganisasie van die OB berus het, is in 1942 soos volg saamgestel: Dit was die godsdienstige, staatkundige, maatskaplike, ekonomiese, kulturele en gesondheids-terreine. Die werksaamhede op dié ses terreine het in die eerste plek ten doel gehad om die Afrikanervolk kerngesond en karaktervas te maak, sodat die volk toegerus sal wees vir die dag as hy sy onafhanklikheid verkry. Hierdie meesterplan om die volk geestelik op te hef het om die onafhanklikheidsideaal van die beweging gesentreer. Dit moes verseker dat die volk opgewasse sou wees om, ná onafhanklikheidswording, sy vryheid te kon handhaaf.²²⁴

Hoe is hierdie ontwikkeling in die praktyk verwesenlik?

Die ontwikkeling het die Afrikaner voor 'n keuse tussen twee botsende lewensbeskouings te staan gebring. Aan die een kant was daar die tradisionele lewensbeskouing van die Afrikaner, wat van geslag tot geslag oorgelewer is en wat deur die nasionale beweging beliggaam is. Aan die ander kant was daar die sogenaamde nuwe "onnasionale" lewensbeskouing wat die hele sedelik-godsdienstige en politieke lewe van die volk geraak het.²²⁵ Dit was die OB wat die Rewolusie van die twintigste eeu as 'n nuwe lewensstyl vir 'n nuwe bedeling in Suid-Afrika wou vestig. Die OB het geglo dat hy met sy stelsel in die gees van die tyd handel. Die beweging was bereid om sy offers te bring ter verwesenliking van die nuwe staatskonsep waarvan hy die draer was.²²⁶ Volgens dr. Van Rensburg het die OB deur sy stryd met die HNP of V sy vryheid verwerf. Volgens hom kon die OB "nooit vryelik ontplooi het solank ons nog aan die voorskoot van die een of ander angsvallige demokratiese party vasgeklou het nie".²²⁷ In April 1942 is 'n manifest deur die Grootraad uitgereik wat die OB se doelwitte duidelik omlin het. Volgens dr. Van Rensburg was dit 'n historiese dokument wat die Afrikanerdom meer krag en helderheid vir sy stryd om die Christelik-nasionale Gesagstaat gegee het.²²⁸

Die status van die ontwikkeling in die OB is deur die toetreding van intellektuele tot die beweging verhoog. Hulle het ook die bestaande orde in die gees van die rewolusie van die twintigste eeu bevestig. Dié akademië was onder meer prof. L.J. du Plessis en H.G. Stoker wat die OB op Calvinistiese grondslae gesond moes hou,²²⁹ asook verskeie leidende Neo-Fichteane soos prof. G. Cronjé en dr. P. Meyer wat tot die OB toegetree het.²³⁰ Hulle het as vakmanne deur middel van die studieleers 'n bepaalde lewensbeskouing oor beleidskwessies in die OB tuisgebring,²³¹ wat die belangrikste terreine in die staat en volkslewe ingesluit het. Daar was veral twee motiewe waarom die studieleers ingestel is. In die eerste plek moes die uitgewerkte beleidsbeginsels bewys dat die OB nie net 'n versetbeweging en 'n blote navolging van Nasionaal-Sosialisme is nie, maar dat die OB 'n Suid-Afrikaanse karakter het. Tweedens moes dit 'n basis lê vir 'n toekomstige staatsbeleid, indien 'n republiek moontlik verkry kon word.²³² Hiernaas is daar ook Dienslaers in die lewe geroep,²³³ wat studiestukke oor die bogenoemde beleidsbepalings ontvang het, om dit te bestudeer en dit in die OB-geledere in te dra.²³⁴

In Junie 1943 is 'n oorsig oor die vernaamste beleidsbeginsels, as voorlopige leidraad en grondslag vir verdere studie oor beleidsbepalings, in die OB versprei. Dit het uit die volgende agt afdelings bestaan: die wese van die volksbeweging; die volkstaat; die kerk en die bedryfsverbande; die rassegroepe; die buiteland; die volkskultuur; die volkswel-syn en die volkswelvaart. Ten opsigte van die volkskultuur is bepaal dat die grondslag daarvan die Christelik-nasionale tradisie van die volkslewe is. Hieronder is die volgende tien sake uiteengesit: Afrikaans as amptelike taal met gelyke regte vir bevolkingsdele met ander hooftale; staatsteun aan nasionale ontwikkeling vir kuns en wetenskap; Christelik-nasionale en sosiale volksonderwys en opvoeding; kulturele differensiasie van die volkskoolstelsel volgens advies van verteenwoordigende onderwysrade; afwykende skole alleen vir die betrokke afwykende gesinsgroepe; behoorlike generasioneeliseerde beroepsopleiding; algemene lands- en gesinsdiens ter afsluiting van die skoolonderwys; universitêre hervorming, en afsonderlike ontwikkeling van die onderwys vir gekleurde rassegroepe onder staatsbeheer.²³⁵ Die indruk word gewek dat die beleidsbeginsels en die studieleers se werk 'n dooie stuk teorie gebly het.²³⁶ N.G.S. van der Walt was van mening dat die OB sy kop al genoeg met hierdie soort kulturele "avonture" gestamp het.²³⁷

Gesien teen die agtergrond van die vorige opmerking oor openbare en

verborge aksies het die OB se verborge motiewe uit die Laas-fase in hierdie fase sy openbare aksies geword. Die OB het só sy rewolusionêre fase²³⁸ betree met sy aktiewe verset as oorlogsorganisasie²³⁹ as sy belangrikste aktiwiteit. Hoewel die OB nie Nasionaal-Sosialisme amptelik aanvaar het nie,²⁴⁰ en Christelik-nasionale beginsels gepropageer het,²⁴¹ is hul beoogde staatsopset onmiskenbaar deur Nasionaal-Sosialisme beïnvloed.²⁴² Die HNP of V en die nasionale pers se stryd teen die OB is ook in 'n groot mate teen dié ideologiese grondslag gevoer.²⁴³

Die omwenteling wat die OB wou bewerkstellig, het tot gevolg gehad dat die beweging van sy bewese mobilisering van die Afrikanerdom ontroof is. Hierdeur het die OB die kulturele toets wat uit eie geleedere in 1941-42 aan hom as volksbeweging gestel is, gefaal.

Die konstitusie van die OB het in Oktober 1941 nog steeds kulturele aspirasies geopenbaar. Dit is die handhawing, uitbouing en uitlewing van die taal en tradisies en die beskerming en bevordering van die godsdienstige, kulturele en stoflike belange van die Boerevolk.²⁴⁴ As strydbeweging met steeds tienduisende aanhangers²⁴⁵ het die OB egter op subtiele wyse beoog om die gesag oor te neem en die nuwe bedeling in Suid-Afrika in te lui.²⁴⁶ Hierdie optrede het tot gevolg gehad dat die beweging se kulturele aantrekkingskrag en invloed in die sand gevloei het. Die FAK sou hierna alle kulturele aspirasies en belange van die Afrikanerdom beliggaam,²⁴⁷ want die OB was organisatories nie meer 'n kultuurbeweging nie. Sy "kultuurbeeld" is aangepas om sy politiek te pas. Die kulturele aktiwiteite was nie meer 'n doel op sigself nie maar het 'n noodwendigheid geword. Dit moes die getrouheid aan die volksaard bewys, terwyl die beweging andersyds aan die stroming van die tyd wou beantwoord.²⁴⁸

Hiernaas het die OB die geskiedenis van die Afrikaner in eie idioom hervertolk. Die hervertolking was 'n emosionele beroep op die rustelose Afrikaner om sy geskiedenis as opeenvolgende heroïese dade van opstand teen die Britse oorheersing te sien. Slagtersnek en die Groot Trek is as dade van rebellie beskou. Hierin is die OB as die direkte opvolger van genl. De Wet se rebelliemag ten tye van die Eerste Wêreldoorlog gesien. Die grootste held uit die rebellie-geskiedenis was Jopie Fourie, omdat sy heroïese gedrag die wetteloosheid van sy dade geregverdig het. Volgens prof. Cronjé het dié geskiedbeskouing beteken dat alles wat die volksaak kan bevorder, goed en edel is.²⁴⁹ *Die Transvaler* het teen dié beskouing beswaar gemaak. Dit was vir die blad 'n bewys

dat die OB openlik rewolusie en geweld begin verheerlik het. Die bogenoemde standpunt het beteken dat enige misdaad wat sogenaamd in die naam van die volk gepleeg word, verheerlik kon word. Volgens die blad het dit die godsdienstige lewensbeskouing van die Afrikaner-volk aangetas.²⁵⁰

Selfs die feesdae wat die OB gevier het, is volgens die norme van dié geskiedbeskouing beoordeel. Die Grootraad het twee geskiedkundige dae, 27 Februarie 1881 en 8 Augustus 1938, as herdenkingsdae in die beweging uitgevaardig. Die twee dae het simbolies in noue verband met die strewe en geboorte van die OB gestaan. Die twee dae het as Vryheidsdag of Amajubageloftedag en Organisasiedag of OB-dag bekend gestaan.²⁵¹

Vryheidsdag is jaarliks, vanaf 1942 tot 1952, op georganiseerde wyse landswyd in die beweging gevier. 'n Oorsig oor dié feesgeleentheid en temas van toesprake toon duidelik dat die feesdag 'n sentrale epogmakende feesdag was, omdat dit die beweging se republikeinse vryheidsideaal versinnebeeld het. Soos reeds gemeld, het dr. Van Rensburg gedurende Desember 1941 'n beroep op al sy Brandwagte gedoen om op Vryheidsdag, 27 Februarie, aan te tree met die bewussyn dat hul dag van vrywording nader.²⁵² Die viering van Vryheidsdag moes dus as onderskraging van die beweging se brandende vryheidsidealisme dien.²⁵³

Die idee is doelbewus gepropageer in 'n vryheidsverklaring en gelofte wat op dié dag tydens alle saamtrekke voorgelees moes word.²⁵⁴ Daar is ook 'n Amajubakantate geskryf wat tydens die feesdag voorgedra kon word.²⁵⁵ Die laer van die Groot Trek is ook in die vorm van 'n simboliese wawiel op Amajuba se feesterrein en tydens byeenkomste ingevoer. Kampareas en byeenkomste moes in die vorm van 'n denkbeeldige wawiel opgestel word. Die speke van die denkbeeldige wawiel het die grense van die verskillende Generaalskappe gevorm, wat die ingeslote lotsgebondenheid van die OB-laer moes weerspieël.²⁵⁶ Die kommandant van elke OB-kommando moes om nege-uur die aand van 27 Februarie sorg dat daar op 'n hoogliggende plek in sy gebied 'n houtstapel in vlamme opgaan. Op hierdie wyse het daar jaarliks 'n republikeinse vuurketting dwarsdeur die land ontstaan.²⁵⁷

Die Amajuba-terrein is in 'n ware vakansie-oord vir feesgangers omgeskep. In opdrag van adjunk-kommandant-generaal J.D. Jerling, en

onder toesig van hoofkommandat A.P. van Heerden, is die kampterrein "uitgelê om vir eeue te staan".²⁵⁸ In hierdie opsig het die Transvalers 'n voorbeeld vir die beweging gestel. Jerling begin met die inisiatief om die plaas Majuba-North te koop. Hulle het ook feitlik die hele koopsom byeengebring en die terrein uitgelê.

Ywerige OB-hande het 'n hele kampterrein aan die voet van die berg ontwikkel. Dit was 'n geweldige werk om die terrein gelyk te maak, driewwe te grawe, meer as vyftig paaie te maak, water in 'n pyleiding van meer as 5 000 voet aan te lê tot by elke straathoek van die kampterrein, ablusiefasiliteite te skep, 'n hoofkwartier, swemdam, feeshuis en ander geboue op te rig. Die terrein is in vier dele verdeel, sodat elke provinsie se generaalskappe sy eie kampplek gehad het. Hierna het die Boerejeug en OB-lede die terrein met bome beplant en dit tot 'n pragtige vakansie-oord omgeskep.²⁵⁹

Om hierdie redes is die Vryheidsdag sedert 1942 met groot luister en in 'n diepe besef van sy simboliese republikeinse betekenis gevier. Die OB het tot 1952 jaarliks op sigbare wyse aan vriend en vyand getoon dat hulle nie die republikeinse strewe verloën nie.

Die Vryheidsdagviering van 27 Februarie 1942 is deur meer as 7 000 feesgangers bygewoon. Die hoogtepunt in die driedaagse fees was die aansteek van die vryheidsvuur op Amajuba. Die OB het dit beskryf as "'n indrukwekkende plegtigheid, so skouspelagtig dat feesgangers in juigkrete en tranes uitgebars het. Die vlamme het veertig voet in die lug opgeskiet en terselfdertyd is die vuur bo op die kruin van Amajuba, wat swart en massief teen die agtergrond gesilhoëtteer het, aangesteek."²⁶⁰ Binne die ligkring van die vryheidsvuur het die OB-feesgangers as "gedissiplineerde Afrikanerdom" 'n plegtige vryheidsverklaring afgelê en met 'n gelofte die taak aanvaar om die vryheid van die Boerevolk te herower. Die vryheidsverklaring en gelofte is op alle Vryheidsdagfeeste voorgelees en afgelê.²⁶¹

Die oproep tot die viering van die 1943-Vryheidsdag het hoofgeneraal dr. F. du T. van Zyl soos volg afgesluit: "Hy wat nie glo nie, sal nie veg nie; hy wat nie veg nie, sal nie oorwin nie. Die OB glo in ons vryheid, daarom sal hy die stryd nooit gewonne gee nie totdat sy ideaal verwesenlik is en daarom roep hy elke Brandwag om op Majuba-dag die vaandels te laat wapper as teken van sy geloof en om by die vryheidsvuur opnuut 'n gelofte te doen om te volhard tot die einde toe. Majuba-dag

is vryheidsdag!"²⁶² Die 1943-Vryheidsdagfeeste is ondanks petrolrantsoenering op groot skaal oor die lengte en breedte van die land met groot geesdrif gevier.²⁶³

Dieselfde republikeinse motief het uit die Kommandant-generaal se vryheidsboodskap vir 1944 gestraal. Die voorgeskrewe program vir Vryheidsdag is in 1944 met die presiesheid van goed afgerigte OB-wagte en groot geesdrif dwarsdeur die land gevier. Die OB se vryheidsgelofte is nie net by die skouspelagtige fees op Amajuba afgelê en in ere gehou nie, maar ook by feeste in stede, dorpe en klein plekkies waar klein groepies feesgangers teenwoordig was.²⁶⁴

Tydens die 1945-Vryheidsdagfeeste het dr. Van Rensburg op 24 Februarie by Klipkoppies te Pretoria gesê dat die OB ideologies sowel as organisatories die Afrikanerdom se beskerming teen die kommunisme en swart diktatuur is. Op 27 Februarie het hy 'n besielende boodskap op Amajuba gelewer en het 'n aansienlike getal feesgangers die fees bygewoon.²⁶⁵ Generaalskappe van die Skiereiland het op 24 Februarie 'n fees in die OB-tradisie in die Hofmeyersaal gehou: "Die vaandels en vlae het 'n pragtige harmoniese geheel vertoon, die OB-orkes onder leiding van komdt. S.J. Swanepoel het musiek ten beste gelewer, die opvoering van die Amajubakantate was uitstekend en die ordelike wyse waarop die gehoor hul offers (bydraes vir die noodhulpfonds) na vore gebring het, het 'n pragtige hoogtepunt gevorm".²⁶⁶

Die Kommandant-generaal se oproep vir die eerste na-oorlogse Vryheidsdag (1946) het gesentreer om die bogenoemde gebruik om fondsinsameling tydens die OB-feesdae te hou. Hy het die OB-lede geloof vir die meer as £80 000 wat op dié wyse vir die OB-noodhulpfonds ingesamel is. Die gepubliseerde program vir die Vryheidsdag het ook vir 'n geslote kommandovergadering voorsiening gemaak. Die saamtrek van OB-lede vir die Vryheidsdag moes ook dien as inligtingsvergadering om die besluite van die Uniale Laertrek van 7 en 8 Februarie 1946 bekend te maak.

In die gees van die Laertrek wat die OB se na-oorlogse strategie bepaal het en waar 800 OB-offisiere hul rug op parlementarisme gedraai het, het dr. Van Rensburg voor 5 000 Vryheidsdagfeesgangers op Klipkoppies te Pretoria die volgende gesê:

“Die houding van die OB was nog steeds en is vandag nog dat hy met die Empire innerlik gebreek het. Finaal weg vir altyd en dat hy die heil van hierdie volk sien in die oprigting van ’n republikeinse Gesagsfront”.²⁶⁷ Vryheidsdag in Maitland het ook in die gees van die OB se volkspoliteke aksie gestaan. Adjunk-kommandant-generaal J.A. Smith het voor ’n geesdriftige skare verklaar dat die OB se taak is om uit die chaos van die na-oorlogse wêreld, volkspolitek in plaas van partypolitek te vestig.²⁶⁸

Dr. Van Rensburg se oproep vir die 1947-Vryheidsdagfees het gewentel om die simboliese vryheidsgedagte van die dag wat hy aan die besoek van die Britse koning, George VI, gekoppel het. Hy het ’n beroep op OB-offisiere gedoen om met alle mag volksdemonstrasies van die 1947-Vryheidsdag te maak en die “Vlam van Vryheid” te laat brand soos nog nooit te vore nie. Donderdagaand, die 27ste Februarie, het die OB se vryheidsvure dwarsoor die land opgevlam. Vir Hoofgeneraal F.D. du T. van Zyl het dié magtige demonstrasie aan die wêreld getoon dat die OB staan vir die Afrikaner se selfrespek. Die OB het op dié wyse gedemonstreer dat hy op Vryheidsdag nie genoeg neem om die Britse koning as simbool van die Britse kroon te verwelkom nie.²⁶⁹

Gedurende die 1948-Vryheidsdagfees op Amajuba het daar weer eens ’n aantal tente van feesgangers uit alle dele van die land op die feesterrein gepryk. Die kleiner omvang van die fees het feesgangers laat terugdink aan die dae toe die Afrikaners in groter getalle luister aan die fees verleen het. Tog het die netjies opgestelde linies van feesgangers die Kommandant-generaal met tradisionele OB-presiesheid ingewag. Dr. van Rensburg se Vryheidsdagtoespraak het die na-oorlogse beleidsproblematiek van die OB weerspieël. Hy het mnr. Klasie Havenga van die Afrikanerparty geloof vir die feit dat die OB, as voorstander van ’n partylose staat, tog deur sy toedoen aan die parlementêre front kon deelneem. Op hierdie wyse kon OB-lede ook op dié gebied die stryd vir ’n republiek aanknoop.²⁷⁰

Gedurende sy 1949-Vryheidsdagtoespraak op Amajuba het dr. Van Rensburg hierdie gelouterde politieke rol van die OB weer beklemtoon. Hy was van mening dat as dit nie vir die verstandige optrede van die OB op 26 Mei 1948 met die verkiesing was nie, die nuwe Nasionale regering nie aan bewind sou gewees het nie.²⁷¹ Genl. John Vorster het tydens ’n skouspelagtige Vryheidsdagfees in die Paarl vir ongeveer 1 000 feesgangers hierdie bogenoemde optrede en die ideaal vir ’n

republiek en partylose gesagstaat op indrukwekkende wyse uiteengesit. Hy het gesê dat die OB nie ’n Duitse stelsel in Suid-Afrika wou oorplant nie, maar ook nie wou toesien dat die Britse stelsel hier bestendig word nie.²⁷²

Op 22 Februarie 1950 het dr. Van Rensburg sy Brandwagte opgeroep om orals, waar hulle kan, die Republikeinse Vlam op 27 Februarie om nege-uur die aand aan te steek. Hierdeur moes vriend en vyand sien dat die OB die republikeinse vuurketting steeds brandend hou.²⁷³ Hoewel etlike kommando’s hul Vryheidsdagfunksies reeds die Saterdag gehou het, het die OB se vryheidsvlamme oudergewoonte op Maandagaand, 27 Februarie vanaf Tierberg in die Suide tot by Amajuba en verder noordwaarts opgevlam.²⁷⁴

Hierdie republikeinse vryheidsideaal wat die OB sedert 1942 getrou uitgedra het, het mnr. J.S. Smith ook vir die beweging se laaste bestaansjaar voorgeskryf: Elke oorblywende Brandwag moes met vasberadenheid hom vir die vryheidstryd omgord.²⁷⁵

Naas die viering van Vryheidsdag is die tweede amptelike feesdag van die OB op 8 Augustus gevier. Dit is Organisasiedag of Fondsdag genoem. Tydens die feeste is die Kommandant-generaal se verjaardag ook gevier. Op 8 Augustus 1938 het die waens van die simboliese Ossewatrek uit Kaapstad op hul noordwaartse tog vertrek. Dit is as die geboortedag van die OB beskou, omdat die volk op dié dag in beweging gekom het.²⁷⁶

Dié honderde OB-dag feeste wat sedert 1942 net so getrou soos Vryheidsdagfeeste deur die OB-lede gevier is, is ook tot 1952 in stand gehou.²⁷⁷

Op 8 Augustus het die OB se vryheidstryders hul offervaardigheid deur middel van die bydraes vir hul Noodhulpfonds getoon. Op 8 Augustus 1942 het die geesdrif van die duisende OB-lede wat na die funksie gestroom het, die daadkrag van die OB getoon: Op Oudtshoorn is die funksie op die plaas van Generaal Jurgens Schoeman gehou. Ondanks die feit dat die polisie vragmotors vol mense voorgekeer en belet het om dié funksie by te woon, was al die verversings reeds vroeg die middag uitverkoop. Op Stellenbosch is vir meer as 1 000 mense voorsiening gemaak en moes talle teleurgesteld omdraai. Die OB het as gevolg van die reaksie van OB-lede verklaar dat “die gees van die Ossewatrek van

1938 herleef het”²⁷⁸

8 Augustus 1943 het ook getoon dat die OB nog steeds vordering maak, terwyl die fondsinsamelings vir die dag ook vermeerder het. Vir *Die OB* het die Afrikaners hiermee getoon dat hulle bereid was om te werk vir hulle vryheid en nie net gepraat het nie.²⁷⁹

Die OB se sesde verjaarsdag is op 8 Augustus 1944 op ’n luisterryke fees by Klipkoppies te Pretoria gevier. Brandwagte het die terrein oorstroom, en teen die aand het tussen 8 000 en 9 000 OB-lede na die Kommandant-generaal geluister. Die opbrengs van die jaar se feeste was vir die OB-offisiere ’n antwoord van die Brandwagte op dr. Malan se skeurbevel aan die HNP of V om die OB te verlaat. Opbrengste van die dag het soos in 1943 nog steeds vermeerder, byvoorbeeld: Upington-dorpskommando se fondsinsameling het van £300 in 1943 tot £530 in 1944 gestyg. Worcester se opbrengs het van £170 in 1943 tot £250 in 1944 gestyg. Die generaalskap van Fouriesburg het in 1944 £1 100 ingesamel. Die Kaapse Skiereiland het £1 315 in 1944, teenoor £1 200 in 1943 ingesamel. Pretoria se generaalskappe het £3 000 in 1944 aan die Gebiedskantoor oorbetal.²⁸⁰

Gedurende die OB-dagfunksies van 1945 het die OB-kommando’s hul bydraes steeds vermeerder. Die Kaapse Skiereiland het byvoorbeeld hul opbrengs met £488 na £1 762 verhoog.²⁸¹ Op 11 Augustus 1945 het Hoofgeneraal dr. F.D. du T. van Zyl die onbaatsugtige optrede van OB-lede geloof. Hy het die vraag of daar nog plek vir die OB in die volkslewe was, soos volg beantwoord: “Laat die Ossewabrandwag eers ons volk bymekaar bring, laat hom eers die kapitalisme vernietig en die partystelsel die nek inslaan, dan kan hulle die vraag stel of sy bestaan nog nodig is ... Ons staan in die teken van die gedagte van maatskaplike geregtigheid of sosialisme wat die wêreld reeds beetgepak het. God-dank dat die OB daardie nuwe bedeling in ons land ingelui het!”²⁸²

Tydens die OB-dag van 1946 was dit opvallend dat lede van die publiek die OB-dagfunksie in die Skiereiland bygewoon het. Die generaalskap het dié jaar ongeveer £1 500 ingesamel.²⁸³ Tydens die viering van die die agste verjaarsdag van die OB het die Kommandant-generaal die redes genoem waarom die beweging steeds sy bestaan geregverdig het. Volgens hom het die OB die republikeinse besieling van die Afrikanerdom geword, die pad na ’n nuwe gesigseinder — die partylose

volkstaat — aangewys, en die goeie naam en eer van die nasionale Afrikanerdom gedurende die oorlogsjare deur sy Noodhulpfonds van meer as £80 000 gered.²⁸⁴

Gedurende 1947 het die OB-kommando’s die veeleisende taak om hul Noodhulpfonds met die OB-dagfunksies se inkomste aan te vul, steeds gehandhaaf. Die OB het die opbrengste wat steeds ingesamel is, as ’n “verbluffende verassing” bestempel.²⁸⁵

Die OB-dagvierings van 1948 het die groot saamtrekke van 1942 en 1944 in herinnering geroep, met die Kommandant-generaal se tiende verjaarsdagtoespraak voor meer as 3 000 mense op Rustenburg.²⁸⁶

In dr. Van Rensburg se 1949-verjaarsdagtoespraak het hy gesê dat die OB en Stormjaers se offers nie nutteloos was nie. Hy het die OB-lede opnuut vir hul vryheidstryd besiel en gesê dat die beweging nog ’n legende in Suid-Afrika gaan word. Hoewel die gemoedelikheid by die OB-dagfunksies nie getaan het nie, het die getal feesgangers afgeneem en die ingesamelde fondse verminder. So het die Skiereiland se generaalskappe se bydrae in 1949 tot £827 afgeneem.²⁸⁷

Honderde OB-lede het op 7 Augustus 1950 op Mooi Eiland, die plaas van dr. Van Rensburg naby Parys, byeengekom om die twaalfde verjaarsdag van die OB te vier. Terselfdertyd is hulde aan dr. Van Rensburg gebring vir tien “moeitevolle en gevaarlike jare” as hoof van die beweging.²⁸⁸

Gedurende Augustus 1952 is die verjaarsdag van die OB in afwagting van ’n beslissing oor die toekoms van die beweging gevier. Die beslissing van die Laertrek en Grootraad se vergaderings van 22 en 23 Augustus het soos ’n swaard oor die beweging gehang.²⁸⁹

Die OB se beleid ten opsigte van die ander feesdae was soos volg: Paardekraal en Amajuba het die plek van Blauwkrantz en Bloedrivier ingeneem, omdat eersgenoemdes gebeurde die vryheidsgees van die Afrikaner beklemtoon het wat in die OB beliggaam is. Die OB het ook 31 Mei nie as ’n feesdag gevier nie maar as ’n dag van rou. OB-lede het opdrag ontvang om nie op dié dag aan feesgeleenthede deel te neem nie.²⁹⁰

Dié dag is op ’n besondere wyse met kransleggings en die opsoek en

herstel van verwaarloosde grafte herdenk. Op hierdie dag moes die OB-lede tydens huisgodsdien Klaagliedere 5 as Skrifgedeelte neem. Die OB het wel 10 Oktober as hieldag in oorleg met plaaslike reëlingskomitees op georganiseerde wyse bygewoon en gevier. Op 16 Desember het sommige OB-kommando's jaarliks Geloftedag gevier. In samewerking met plaaslike reëlingskomitees moes alle kommando's op georganiseerde wyse die fees bywoon. Die feesdag is net deur die OB op plekke gereël waar daar geen ander reëlings getref is nie. OB-kommando's kon die fees met koorsang, orkesuitvoerings, erewagte en optogte opluister. Die OB-kommando's het soms ook vrolike Nuwejaarsfeeste gehou.²⁹¹

Hoewel die Jeugfront, Noodhulpafdeling, Vrouebeweging en Sosiale Volksorg na 1941 opgeknop is,²⁹² het die afdelings wat kultureel georiënteerd was, verwaarloos geraak.²⁹³ Teen 1943 was dit vir buitestaanders duidelik dat die OB se bloeityd verby was.²⁹⁴ Naas die feesdae het net twee van die bogenoemde aktiwiteite die oorlog aktief oorleef. Teen November 1946 was daar nog ongeveer 360 offisiere met die nagenoeg 3 400 Boerejeuglede met jeugwerk besig, wat hoofsaaklik om laertreke gesentreer het.²⁹⁵ Dié belowende afdeling van die OB het soos die beweging self teen 1949 besef dat hy die stryd teen die nasionale beweging van die Afrikaner verloor het. Prof. Van Rooy het in 1949 verklaar dat die meeste OB-lede wat jeugwerk ondersteun, eerder in die Voortrekkerbeweging belang gestel het.²⁹⁶ Naas die Boerejeugaktiwiteite het die noodhulpversorging van die geïnterneerdes se afhanklikes die beweging se enigste "aksie" geword. Dié ondersteuningspoging was die stimulus wat die andersins onaktiewe beweging aan die gang gehou het.²⁹⁷

5.5 Die OB se "historiese taak"

Die OB was by uitstek 'n oorlogsorganisasie, omdat sy hele bestaan grootliks in die oorlogsjare geval het. Dr. van Rensburg het in die najaar van 1945 hoopvol verklaar dat indien die OB homself suksesvol na die vredestrydse omstandighede kon oorskakel, die beweging na sy eindbestemming op pad is.²⁹⁸ Die tweede Laertrek in Februarie 1946 het juis die OB se oorlogsfase en so sy ondergrondse bedrywighede afgesluit en die beweging tot die praktiese politiek gewend.²⁹⁹ Dit was juis die beweging se mislukte politieke bedrywighede wat 'n grootskaalse ledeverlies tot gevolg gehad het.³⁰⁰ Hiernaas het die uitslag van die algemene verkiesing op 26 Mei 1948 en die reeds bestaande gees van

verslaenheid³⁰¹ in die OB vergroot en die besef gebring dat die beweging tot niks sal lei nie. Die gevoel van magteloosheid het die OB-lede onaktief gemaak.³⁰²

Die OB het sy verdwaasde lede verseker dat die beweging die draer van die Afrikanerdom se republikeinse en sosiale gewete geword het.³⁰³ In Augustus 1948 het die Grootraad die toekomsverwachting van die OB uiteengesit, wat om die volgende sake gewentel het:

Die OB behou sy identiteit as selfstandige volksbeweging.

Die OB pas hom by die huidige landsomstandighede aan, sover sy beleidsbeginsels dit toelaat.

Die OB skakel in by die politieke, ekonomiese, kulturele en algemene volkstryd van die nasionale Afrikanerdom, sover sy lede se OB-skap ongeskonde bly.

Die OB onderneem om sy republikeinse ideaal van 'n selfstandige Christelike Blanke volkstaat te handhaaf.

Die OB handhaaf sy beleidsbeginsels ten einde groter nasionale eenheid en vryheid vir die land te verkry.

Tesame met die klein-kommandostelsel wat in 1948 ingestel is, het die Kommandant-generaal verskeie werksaamhede aan die beweging voorgelê. Dit het onder meer die volgende behels:

Dat die Boerejeug voortgaan met sy neergelegde program.

Dat lede onder meer studiekeringe moet vorm waar onderwerpe van belang vir die OB bestudeer kan word.

Dat lede kenmekaarfunksies van sosiale aard moet reël, byvoorbeeld jukskeitoernooie, debatte, plaaslike kampvuurkonserte en vleisbraaiaande. Dit moes aangename ontspanning bied en kameraadskap kweek.

Dat lede aan OB-funksies, volksfeeste en spesiale byeenkomste moes deelneem.³⁰⁴

Ten aansien van berigte van doodsheid in die beweging³⁰⁵ het veral die Kaapse leierskorps die OB as 'n moderne beweging gepropageer. Die OB se taak is as hervormend en omskeppend beskryf. Dit is ook as 'n aksiebeweging voorgestel wat vir sy eie selfbehoud en ter wille van sy historiese taak die stryd gevoer het.³⁰⁶ Ten spyte hiervan het die eens magtige aksiebeweging 'n beweging op skrif geword. Mnr. N.C. Havenga, teen wie die OB wou oprank om hulle politieke ideale te verwesenlik,³⁰⁷ het verklaar dat die OB doelstellings bly verkondig het wat van geen praktiese staatkundige belang was nie.³⁰⁸ *Die Burger* het die OB-leiding versoek om sy leer van 'n partylose staat te laat vaar en die beweging te ontbind. Volgens die blad was daar in die volkslewe vir die OB-lede dringender werk om te verrig.³⁰⁹ Selfs in die OB se eie geleedere is die beweging se optrede as 'n eierdans bestempel.³¹⁰ Hoewel die Kommandant-generaal ook die OB se stryd as verlore bestempel het,³¹¹ het hy die steun aan die beweging (soos baie ander dinge wat die moeite werd is) as 'n persoonlike saak van elke individu gesien. Die OB se oorlewing het volgens hom op die individuele trou en ywer van sy goedgesinde lede berus.³¹²

In die OB se leiersgeleedere het die gevoel ontstaan dat die meerderheid OB-lede dr. Malan se weg gekies het. Die Party het die beweging se onafhanklikheid en sy voortbestaan getroef. Mnr. J.A. Smith, die onderleier van die OB, het as joernalis dié gevoel in die beweging soos volg beskryf: "Ek voel soos 'n verwurgde en kan nie slaap nie. Die saak voel ek so vreeslik ontstellend dat ek nie kan rus nie... Mag uitkoms of lig êrens opdaag".³¹³

Die hoop was tevergeefs, want die OB het onafwendbaar 'n laagtepunt in sy bestaan genader. Knellende finansiële probleme het ook die laaste hoopvolle aksies van die OB gekniehalter.³¹⁴ Die OB-kommando's het al kleiner en minder geword, en in Februarie 1949 is al die familie-organisasie ingestel. 'n Gesinsopname is gemaak om fondse te verkry om die bloedsomloop van die beweging aan die gang te hou.³¹⁵ Ten spyte van dié organisatoriese maatreël het die OB-lede se gebrek aan belangstelling die beweging op sy knieë gedwing.³¹⁶ Die OB het die hoop gekoester dat die inwyding van die Voortrekkermonument en die gepaardgaande kulturele besieling ook vir die beweging hernude besieling sou meebring.³¹⁷ Vir die OB was die uitslag van die Huldejaar (1949) teleurstellend, wat hom net verder agteruit laat boer het.³¹⁸ Die bittereinders in die OB het erken dat die beweging 'n murasie geword het en na sy einde waggel.³¹⁹

Teen die agtergrond van hierdie omstandighede is die OB noodgedwonge na sy historiese taak gevoer. Dié taak was om alle volksgenote van die republikeinse strewe te oortuig. Die Kommandant-generaal het in 1950 verklaar dat die beweging die afgelope jare baie geleer het.³²⁰ Een les was dat dit nie nodig is om met 'n diskriminerende etiket³²¹ om die nek te handel nie. Die getroue OB-lede moes die republikeinse gedagte as individue in die volk laat deursuurdeeg, sonder dat dit noodwendig as 'n OB-gedagte beskryf kon word. Dr. van Rensburg het die gedagte so gemotiveer: "Daar is so baie, so oneindig baie, wat gemeenskaplik is aan alle Afrikanerstrewes dat 'n lid van die Ossewabrandwag en die meeste Afrikanerorganisasies ook sy eie OB-ideologie kan uitleef. En solank as daardie man (of vrou) ons verseker dat hulle die OB nie verloën nie, en hulle doen hul woord deur die daad gestand waar sulks nodig mag blyk.. Solank dit die geval is, voel ons dat hulle ook die OB se strewe in die ander geleedere geen skade aandoen nie."³²² Die Uitvoerende Raad van die OB het die historiese taak volledig in 'n manifes uiteengesit. Hierin is die idealisme, die geesdrif, die eenheidstrewe en die nuwe verwagting wat met die Eeufees geskep is, uit die OB se staatkundige oogpunt verklaar.³²³ Tydens die derde Uniale Laertrek van November 1950 is daar met verbasing kennis geneem van 'n blywende idealisme in die OB, wat soos 'n onuitblusbare fakkel bly voortflikker het. Hierdie kern in die OB het die gewaarwording bevestig dat daar 'n onvernietigbare idealisme in die beweging bestaan het. Dit was die Afrikaner se vryheidsidealisme en drang na selfbeskikking. Ten aansien van hierdie nuwe besieling is die historiese taak van die OB herbevestig.³²⁴

Hoewel die OB-lidmaatskap en ideale vroeër heldhaftig en in kenmerkende drag met trompetgeskal uitgebasaan is, was die hernude besieling in 1950 nie so skouspelagtig nie. Die dieperliggende betekenis en kulturologiese waarde van die fase het egter juis in hierdie oënskynlike onindrukwekkende gedagte gelê. Dit was die verborge krag van die gelouterde idealisme wat die beweging se grootste en blywendste bate sou word. Hoewel verguis deur die nasionale beweging, was dit nie meer nodig om die OB-lede van hulle diskriminerende "OB-etiket" te verlos nie. Die "saak van eer" het ontwikkel in 'n persoonlike onetiketteerbare getrouheid, om die republikeinse ideaal van die OB voort te dra. Uiterlik het die getroue bittereinders die beskermende ring van die vervalle OB-laer verlaat. In plaas daarvan om in die nasionale beweging verlore te raak, het hulle in duisende persoonlike laers, as republikeinse neerslag in die volkslewe, deurgesuurdeeg.

Die sentrale hoofkwartier in Pretoria het die suurdeeggedagte ook as modus operandi vir 1951 aanbeveel. Die getroue lede moes toesien dat die OB se geleedere gesluit word, en hulle moes minder in die openbaar konsentreer. Hulle moes egter met vuur en ywer in hulle harte die republikeinse stryd voortsit, want deur hierdie getrouheid kon dié lede hulle eer en selfrespek behou.³²⁵ Die Uitvoerende Raad het as inspirasie en aanmoediging weer eens na die vroeëre aanloklike kulturele samesyn verwys. Die OB-lede is aangesê om onderlinge kontak deur die volgende aksies op te bou en te bewaar: Deur saamtrekke, reünies in Februarie (Amajubafees) of Augustus (die ou Fondsdag en OB-verjaarsdag), jukskei of ander sportdae, en enige ander middel om die ou kameraadskap te versterk.³²⁶

Die oproepe was tevergeefs, want die oorgrote meerderheid van die beweging het in die politieke amalgamasie van dr. Malan en mnr. Haven-ga verdwyn.³²⁷ Ten aansien van ernstige meningsverskille in die OB se leierskorps oor die toekomstige optrede van die beweging,³²⁸ het die Grootraad in Oktober 1951 besluit dat die OB 'n selfstandige buite-parlementêre volksbeweging bly wat vir die verkryging van 'n partylose republiek moes stry.³²⁹ Dr. van Rensburg wat die OB en so die aktivistiese republikeinse stryd van die Afrikaner deur die storm-en-drangtyd van die oorlogsjare gelei het, het op 9 Februarie 1952 as Kommandant-generaal bedank. Die hoofrede vir die stap was die verskille wat oor die samewerking met die nuutgestigte Nasionale Party bestaan het.³³⁰ Die voorsitter van die Grootraad, prof. D.J. van Rooy, het die bedanking op 13 Februarie aanvaar en mnr. J.A. Smith versoek om as leier waar te neem tot tyd en wyl 'n Laertrek oor die saak moes beslis.³³¹

Gedurende April 1952 het dr. Van Rensburg in 'n spesiale omsendbrief die OB-lede gemaan om nie te vergeet wat die beweging se oorsprong en uitgangspunt is nie: Die OB is uit die nasionale Afrikanerdom gebore en het sy hoogtepunt op die nasionale golf bereik. Gedurende die oorlog het die beweging die speerpunt van die republikeinse Afrikanerdom gevorm. Die OB moes in die nuwe fase wat hy na die oorlog betree het, waak dat hy nie sy speerpunt teen die nasionale Afrikanerdom draai nie. Die kulturologiese benadering het ook gevra dat die waardevolste element in die OB, sy onsigbare band van kameraadskap wat die land deurstrengel, nie vernietig moes word nie.³³²

Die vierde en laaste Laertrek van OB-offisiere het in Augustus 1952 in Bloemfontein, die bakermat van die beweging, plaasgevind. Die Laertrek was vir die OB 'n historiese gebeurtenis, want dit het die beweging organisatories ontbind.³³³ Dit was ook die afsluiting van die leierskapstryd in OB-geleedere en 'n herbevestiging van die beweging se republikeinse strewe. Laasgenoemde het onder meer die propagering van 'n republikeinse blad en die skepping van 'n omvattende republikeinse beweging behels.³³⁴ *Die O.B.*, het op 3 September optimisties berig dat die nuwe begin³³⁵ die pad weer vir die republikeine in die Nasionale Party oopgemaak het om hulle gewig by die OB in te werp.³³⁶ *Die O.B.* as mondstuk van die beweging het op 17 Desember 1952 vir die laaste keer verskyn. Dit het verdwyn om vir *Die Republikein* plek te maak.³³⁷

Die laaste reddingspoging van die OB sou saam met *Die Republikein* in Januarie 1954 doodloop,³³⁸ maar 23 Augustus 1952 was in der waarheid die sterfdag van 'n eens trotse en magtige volksbeweging.³³⁹

5.6 Waardering

Vir die waardering word die uitgangspunt gebruik dat kultuur deur sy draers sy bestaansreg ontvang, en dit impliseer dat 'n kultuurstelsel soos dié van die OB se voortbestaan van sy draers afhanklik is.³⁴⁰ Gedagtig aan hierdie opvatting is die kultuuraktiwiteite van die OB in terme van sy eie struktuur en waardes beskryf.³⁴¹ Die kultuurbeeld van die OB is daarom nie met die kultuur van die Afrikaner se nasionale beweging vergelyk nie.³⁴²

Die OB se kultuuraktiwiteite het saam met die beweging se doel en strewe ontwikkel. Aanvanklik was die OB se kultuuraktiwiteite in die 1938-eeufees geanker. In die fase was die OB se kultuurbeeld bestendig van aard en het die beweging as omvattende massa-organisasie die Afrikaner se kulturele aspirasies beliggaam. Die OB het op 'n kragtige wyse aan die Afrikaner getoon op watter grondslag die volk verenig kon word. Die OB het doelbewus gepoog om die Afrikaner se tradisionele kultuuruitinge, op 'n grootskaalse georganiseerde en aanloklike wyse aan die volk in al sy lae te bied. Deur die sing van die Die Stem en die viering van historiese feesdae het die beweging die bewuste aankweking en bevordering van die Afrikaner se nasionale simbole bevorder. Die intieme verbondenheid van die volk aan sy verlede het die bewuste beleving van nasietrots en volksgeestelike waardes van die Afrikaner aangewakker. Deur die beoefening van die reg om die

geestelike waardes van die OB uit te leef het die OB die minderwaardigheidsgevoel van die volk help afskud. Hierdeur het die OB aan die volk getoon wat die krag van gekonsolideerde optrede kan inhou. In dié sin was die Afrikanervolk in die OB beliggaam, waardeur die OB die hande van die Afrikanerorganisasies versterk het.

Gedurende die daaropvolgende ontwikkelingsfases het die komplekse wisselwerking van verskillende faktore ná 1940 veroorsaak dat die OB se kulturele aspirasies in sy versetbewustheid opgegaan het. Hiervoor was veral twee redes verantwoordelik. Eerstens is dit uit die voorafgaande duidelik dat die OB deur sy optrede die trefkrag van sy volksbewegingskap verongeluk het. Dit het die OB as "redder" van die Afrikanervolk onttroon.³⁴³ Tweedens kon die OB nie op sekere universele vereistes antwoorde vind nie, waardeur die beweging sy trefkrag verloor het. Die OB kon nie die lojaliteit van sy lede en die saamhorigheid in die beweging behou nie. Die enkulturasie van sy idealisme kon om hierdie rede nie in die volk plaasvind nie. Die OB het ook nie met die patriotisme van die Afrikanervolk voldoende rekening gehou nie, want hierdeur het die Afrikaner hom van die interne konflik in sy eie geleedere gevrywaar.

Die OB se ideaal om 'n geestelike omwenteling en nuwe staatkundige bedeling in die Afrikaner se volkshuishouding te bewerkstellig, het nie geslaag nie. Tog was die OB se aksies nie vrugteloos nie. Dit het een groot eindresultaat tot gevolg gehad. Dit was om die kiemgedagte van die republikeinse strewe 'n praktiese lewenswyse te maak, deur dit in die bewussyn van die Afrikaner te vestig. Dit is hierdie historiese taak wat die OB in sy laaste fase gekenmerk het. Die gelouterde beskouings en aspirasies wat die beweging in sy laaste bestaansjare gehuldig het, het hulle "volksvreemde ideologie en aktivistiese optrede" gedurende die oorlogsjare in 'n ander lig gestel. Deur uiteindelik nie teen die nasionale beweging van die Afrikaner te draai nie nadat hulle besef het dat die beweging ondergaan, maar eerder die republikeinse strewe as 'n lewenswyse vir alle Afrikaners te propageer, is die ideaal in die Afrikaner gemobiliseer. Dit het op die lange duur die republikeinse beweging 'n geweldige stimulus gegee.

VOETNOTAS

- ¹ OB-Argief, Gebied A-stukke: OB-Kaapland Voorligtingstuk 5/41, 27.9.1941.
- ² Vergelyk L.A. White, *The concept of cultural systems*, p. 5
- ³ R.L. Belas (etc.), *An introduction to Anthropology*, p. 29; J.H. Steward, *Theory of culture change*, p. 47.
- ⁴ G. Butler, "The development of a South African national character", *Forum*, vol. 10, no.6, October 1961, p. 9.
- ⁵ T.D. Moodie, *The rise of Afrikanerdom*, pp. x, 146 e.v.; H. Giliomee, "Die ontwikkeling van selfkonsepsies by die Afrikaner", Van der Merwe, H.W. (samesteller), *Identiteit en verandering*, pp. 39 e.v.).
- ⁶ G. Cronjé, "Sosiologiese beskouing oor die Westerse kultuurproblematiek in Suid-Afrika", *Hertzog-Annale van Die S.A. Akademie vir Wetenskap en Kuns*, Jg. 12, nr. 16, Desember 1963, pp. 31 e.v.: N.G.S. van der Walt, *Die Republikeinse strewe*, pp. 173 e.v.
- ⁷ A.P. Treurnicht, *Credo van 'n Afrikaner*, pp. 38, 39.
- ⁸ (Ossewa-Brandwag), *Ketting-vlugskrifte*, no. 1.
- ⁹ (Ossewa-Brandwag), *Die Ossewa-Brandwag: Vanwaar en Waarheen?*, p. 10.
- ¹⁰ A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, p. 12; *Die Volksblad*, 6.2.1939.
- ¹¹ O.B.-Argief, KG-stukke, Toesprake: Toespraak Pretoria, 11.9.1941.
- ¹² A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, p. 22.
- ¹³ (Ossewa-Brandwag), *Die Ossewa-Brandwag: Vanwaar en Waarheen?*, p. 12; OB-Argief, J.H. Coetzee versameling, L.J. du Plessis, "Die Afrikanereenheidskomitee en die geskil tussen die OB en die HNP of V", 1.10.1941.
- ¹⁴ (Ossewa-Brandwag), *Iets oor die Ossewa-Brandwag*, p. 133.
- ¹⁵ T.D. Moodie, *The rise of Afrikanerdom*, p. 180.
- ¹⁶ Vergelyk J.H.P. Serfontein, *Brotherhood of Power*, p. 58.
- ¹⁷ A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, p. 21.
- ¹⁸ (Ossewa-Brandwag), *Ketting-vlugskrifte*, no.1.
- ¹⁹ Vergelyk ook INEG, UOVS, J.F. van der Merwe-versameling, Lêer 3/2/1/1/1: Toespraak te Heilbron, 23.8.1942; INEG, UOVS. J.D. Jerling-versameling, Lêer 15: Toespraak te Brakpan, 23.8.1941.
- ²⁰ Ossewa-Brandwag, Jaarboek, 1949, p. 7; Vergelyk ook INEG, UOVS. H.A.J. du Toit-versameling: J.F. Marais, "Ons oorlede Erepräsident, die KG dr. J.F.J. van Rensburg"; OB -Argief, Grootraad (GR)-stukke, Korrespondensie: Geskiedkundige oorsig van die OB (opgestel deur N.G.S. van der Walt, Februarie, 1940).
- ²¹ OB-Argief, Kommandant-Generaal (KG)-stukke, Toesprake: Toespra-

ke Pretoria 11.9.1941

²² Kyk F.J. Van Heerden, *Nasionaal-Sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse Politiek*, 1933-1948, p. 115.

²³ C.R. Kotzé, *Die Ossewa-Brandwag: Sy ontstaan, ontwikkeling en botsing*, pp.3, 4; A.J.H. van der Walt, 'n *Volk op Trek*, pp. 9, 11, 12.

²⁴ A.J.H. van der Walt, 'n *Volk op Trek*, p. 13.

²⁵ A.J.H. van der Walt, 'n *Volk op Trek*, pp. 13, 14

²⁶ A.J.H. van der Walt, 'n *Volk op Trek*, p. 12; *Volksblad*, 6.2.1939; Moodie, T.D., *The rise of Afrikanerdom*, p. 190.

²⁷ *Volksblad*, 6.2.1939, 15.4.1939; *Die Volkstem*, 13.2.1939. Vergelyk P.H. Kapp, "Ons Volksfeeste", Grobbelaar, P.W. (red.), *Die Afrikaner en sy kultuur*, dl. III, pp. 160, 161.

²⁸ A.J.H. van der Walt, 'n *Volk op Trek*, p. 18.

²⁹ *Die Volkstem*, 13.2.1939, 21.6.1939.

³⁰ A.J.H. van der Walt, 'n *Volk op Trek*, p. 21

³¹ *Die Burger*, 1.4.1940

³² *Die Volksblad*, 15.4.1939.

³³ *Die Volksblad*, 18.2.1939.

³⁴ OB-Argief, Uitvoerende Raad (UR)-stukke, Notules: Notule 31.10.1939.

³⁵ OB-Argief, Onderhoud. Prof. J.H. Coetzee, Band 76, 77. Prof. Coetzee was op hierdie stadium aan die sekretariaat van die FAK verbonde.

³⁶ OB-Argief, UR-stukke, Notules: Notule 31.10.1939

³⁷ INEG, UOVS, I.M. Lombard-versameling, Lêer 2/3/1/1/1: FAK-Program van Aksie, aangeheg aan sekretariële oorsig vir Bestuursvergadering op 11.2.1938.

³⁸ INEG, UOVS. I.M. Lombard-versameling. Lêer 1/3/1/1/1: FAK voorstelle, vyfde kongres, 5.7.1939.

³⁹ INEG, UOVS I.M. Lombard-versameling, Lêer 6/3/1/1/1: FAK, Verslag van hoofwerksaamhede van die FAK, 2.7.1940.

⁴⁰ INEG, UOVS, I.M. Lombard-versameling, Lêer 8/4/1/1/1: FAK, Program van Aksie, 1943.

⁴¹ OB-Argief, N.G.S. van der Walt-versameling, Korrespondensie: Brief J.V.W. de Vries aan N.G.S. van der Walt, 10.5.1939.

⁴² A.N. Pelzer, *Die Afrikaner-Broederbond: Eerste 50 jaar*, p. 177.

⁴³ INEG, UOVS, I.M. Lombard-versameling, Lêer 1/3/1/1/1: FAK, Notule van vyfde Kongres, 5.7.1939.

⁴⁴ INEG, UOVS, I.M. Lombard-versameling, Lêer 1/3/2/1/1: FAK, Notule van Afrikaanse Nasionale Kultuurraad, 2.7.1940; ook Lêer 1/3/2/1/1: FAK, notules van Dagbestuur, 7.2.1941, 17.7.1941, 8.8.1941, 25.9.1941.

⁴⁵ Ossewa-Brandwag, *Jaarboek*, 1949, p. 87.

⁴⁶ OB-Argief, KG-stukke, verw. 1/1: Brief sekretreasse aan J. Swart. 6.11.1939.

⁴⁷ *Die Volksblad*, 15.4.1939

⁴⁸ *Die Volksblad*, 15.4.1939; N.G.S. van der Walt, *Die Republikeinse Strewes*, p. 177.

⁴⁹ *Die Volksblad*, 19.6.1939.

⁵⁰ *Die Volksblad*, 22.4.1939.

⁵¹ *Die Volksblad*, 15.4.1939.

⁵² *Die Volksblad*, 26.1.1939

⁵³ *Die Volksblad*, 15.4.1939.

⁵⁴ OB-Argief, Onderhoud Prof. J.H. Coetzee, Band 76, 77; J.B. Roode, Band 168-171. Dit was ook 'n gereelde onderwerp in die KG se toesprake.

⁵⁵ OB-Argief, GR-stukke, Notule: Notule van 27.5.1939, 17.6.1939, 27.11.1939.

⁵⁶ A.J.H. van der Walt, 'n *Volk op Trek*, p. 18.

⁵⁷ *Die Volksblad*, 22.4.1939

⁵⁸ OB-Argief, GR-stukke, Notules: Notules van 10.8.1939, 26.9.1939.

⁵⁹ OB-Argief, GR-stukke, Korrespondensie: Bevel OWB 1, Okt. 1939.

⁶⁰ OB-Argief, GR-stukke, Korrespondensie: Brief sekr. aan A. Venter, 25.11.1939; OB-Argief, KG-stukke, Korrespondensie: Brief sekr. aan A.J. Marais, 16.10.1939.

⁶¹ *Die Volksblad*, 16.6.1939.

⁶² OB-Argief, H. v. Rensburg-versameling, verw. 4/37 Toespraak Krugerdag, 19.19.1939.

⁶³ (Ossewa-Brandwag), *Die Vooraand van ons Volkseie Sosialisme*, p. 4.

⁶⁴ OB-Argief, GR-Stukke, Korrespondensie: Brief sekr. aan H. Henn, 28.11.1939.

⁶⁵ *Die Volksblad*, 8.5.1939.

⁶⁶ Kyk ook (Ossewa-Brandwag), *Ketting-vlugskrifte*, no. 1, p. 1.

⁶⁷ *Volksblad*, 16.6.1939.

⁶⁸ *Volksblad*, 18.2.1939

⁶⁹ *Volksblad*, 18.2.1939.

⁷⁰ *Volksblad*, 15.4.1939; N.G.S. van der Walt, *Die Republikeinse Strewes*, p. 177.

⁷¹ OB-Argief, N.G.S. van der Walt-versameling, Korrespondensie: Brief N.G.S. van der Walt aan ds. E.J. du Toit, 30.3.1939.

⁷² G.D. Scholtz, *Dr. Hendrik French Verwoerd*, dl. 1, p. 160

⁷³ H.B. Thom, *D.F. Malan*, p. 100.

⁷⁴ OB-Argief, Onderhoud B.Z. Stegmann, Band 125-137.

- ⁷⁵ H.B. Thom, *D.F. Malan*, pp. 100, 101.
- ⁷⁶ J. Fisher, *The Afrikaners*, p. 295.
- ⁷⁷ *Die Burger*, 13.11.1940. Die term is ontleen aan die berig.
- ⁷⁸ *Die Transvaler*, 1.3.1940; OB-Argief, GR-stukke, Korrespondensie: Brief van sekretaris aan J.F. van der Merwe, 23.1.1940, en Brief van sekretaris aan M.P.A. Malan, 10.2.1940.
- ⁷⁹ OB-Argief, GR-stukke, Korrespondensie: Brief J.A. Smith aan Laas, 2.4.1940.
- ⁸⁰ *Die Volksblad*, 12.10.1940; *Die Suidersterm*, 22.10.1940.
- ⁸¹ OB-Argief, M.S.F. Grobler-versameling: Program, Pretoria-Wonderboom Dingaansdagfeesviering, 15 en 16 Desember 1940.
- ⁸² *The Cape Argus*, 25.9.1940; *Die Burger*, 6.11.1940, 8.11.1940, 13.11.1940, 21.11.1940, 10.12.1940.
- ⁸³ *Die Burger*, 30.11.1940.
- ⁸⁴ *Die Burger*, 26.10.1940, 6.11.1940, 13.11.1940, 30.11.1940, 10.12.1940.
- ⁸⁵ *Die Suidersterm*, 25.9.1940; *Die Burger*, 25.9.1940; *The Cape Argus*, 25.9.1940; *The Cape Argus*, 25.9.1940, *The Sunday Times*, 24.11.1940.
- ⁸⁶ OB-Argief, GR-stukke, Notules: Notule 3.10.1940; *Die Burger*, 9.11.1940.
- ⁸⁷ OB-Argief, GR-stukke, Notules: Notule van 3.10.1940; *Die Burger*, 10.12.1940.
- ⁸⁸ *Die Transvaler*, 2.1.1941.
- ⁸⁹ *Die Transvaler*, 3.1.1941.
- ⁹⁰ INEG, UOVS, J.F. van der Merwe-versameling, Lêer 2/2/1/1/1: Brief A. Benade (Sekretaris OB-kantoor) aan J.F. van der Merwe, 27.10.1939
- ⁹¹ OB-Argief, GR-stukke, Notules: Notule van 10-11-12-1940.
- ⁹² *Die Burger*, 20.12.1940.
- ⁹³ OB-Argief, J. Van Rensburg-versameling: Inligtingstuk van die Transvaal Beheerraad, insake organisasie metode van die OB, Junie 1940; OB-Argief, GR-stukke: Brief J.A. Smith aan Laas, 12.1.1940; OB-Argief, Onderhoud Mev. J. Wagner, Band 153; *Die Volksblad*, 28.11.1940; *Die Burger*, 8.11.1940, 13.11.1949.
- ⁹⁴ OB-Argief, Noodhulp, Korrespondensie: Brief T. Wassenaar aan sekretaris, 12.3.1940; Brief Sekretaris aan B.C. Neveling, 9.7.1940; *Die Burger*, 8.11.1940.
- ⁹⁵ (Ossewa-Brandwag), *Iets oor die Ossewa-Brandwag*, p. 120; OB-Argief, J. de W. Strauss-versameling: OB-bevel, 8.11.1940; *Die Burger*, 7.6.1940.
- ⁹⁶ OB-Argief, J. van Rensburg-versameling: Inligtingstuk van die Transvaalse Beheerraad, i.s. organisasie metode van die OB, Junie 1940.
- ⁹⁷ OB-Argief, GR-stukke, Korrespondensie: Brief ds. S.J. Stander aan Laas, 12.4.1940.
- ⁹⁸ OB-Argief, J. Van Rensburg-versameling: Inligtingstuk van die Transvaalse Beheerraad, i.s. organisasie metode van die OB, Junie 1940: OB-Argief, Gebied A, Wes-Kaapland stukke; "Die Ossewa Brandwag, Doel en Strewe", p.2
- ⁹⁹ G.C. Visser, *O.B.: Traitors or Patriots?* p. 16.
- ¹⁰⁰ O.B.-Argief, Onderhoud A.S. Pohl, Band 75.
- ¹⁰¹ OB-Argief, Onderhoud H.M. Robinson, Band 43
- ¹⁰² OB-Argief, Onderhoud H.M. Robinson, Bande 43, 45
- ¹⁰³ OB-Argief, Gebied A, Wes-Kaapland-stukke: "Die Ossewa-Brandwag, Doel en strewe", pp. 1, 2.
- ¹⁰⁴ A.J.H. van Walt, *'n Volk op Trek*, p. 42; OB-Argief, KG-stukke, Korrespondensie: Brief sekr. aan J. Swart, 22.11.1939.
- ¹⁰⁵ A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, p. 13; T.D. Moodie, *The Rise of Afrikanerdom*, pp. 190, 191.
- ¹⁰⁶ *The Cape Times*, 18.9.1940; *Die Volksblad*, 20.11.1940
- ¹⁰⁷ A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, pp. 46-47
- ¹⁰⁸ OB-Argief, N.G.S. van der Walt-versameling: Dagboek 11.7.1945. 28.7.1945, 31.10.1945, 4.11.1945.
- ¹⁰⁹ A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, p. 21.
- ¹¹⁰ Ossewa-Brandwag, Jaarboek, 1949, p. 9; N.G.S. van der Walt, *Die Republikeinse Strewe*, pp. 199 e.v.
- ¹¹¹ (Ossewa-Brandwag), *Die Ossewa-Brandwag-konstitusie*, pp.1,2; A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, pp. 199 e.v.
- ¹¹² OB-Argief, Gebied A. Wes-Kaapland-stukke: "Die Ossewa-Brandwag, Doel en Strewe", p.1.
- ¹¹³ Vergelyk *Die Burger*, 26.10.1940, 12.11.1940, 13.11.1940, 10.12.1940.
- ¹¹⁴ T.D. Moodie, *The rise of Afrikanerdom*, p. 215; *Die Suidersterm*, 28.9.1940; *The Cape Times*, 24.9.1940; *Die Burger*, 23.9.1940, 25.9.1940.
- ¹¹⁵ (Ossewa-Brandwag), *Iets oor die Ossewa-Brandwag*, p. 109.
- ¹¹⁶ A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, p. 121.
- ¹¹⁷ J.H.P. Serfontein, *Brotherhood of Power*, p. 57. (Notule van Uitvoerende Raad van die Broederbond, 2.2.1940).
- ¹¹⁸ J.H.P. Serfontein, *Brotherhood of Power*, p. 58.
- ¹¹⁹ H.B. Thom *D.F. Malan*, pp. 101 e.v.; A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, pp. 24 e.v.; (Herenigde Nasionale Party), *Ons Party en die OB*, pp. 3 e.v.; J.H.P. Serfontein, *Brotherhood of Power*, p. 59 e.v.
- ¹²⁰ OB-Argief, J.H. Behrens-versameling: Voorstel van Rustenburg op die Transvaalse HNP of V-kongres, 1940.

- ¹²¹ *Die Burger*, 30.12.1940
- ¹²² W.K. Hancock, *Smuts: The Fields of Force*, 1919-1950, p. 369.
- ¹²³ H.B. Thom, *D.F. Malan*, p. 101; A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, pp. 24 e.v.; (Herenigde Nasionale Party), *Ons Party en die OB*, p. 3; *Die Burger*, 31.10.1940; *Die Volksblad*, 31.10.1940, 1.11.1940
- ¹²⁴ Vir meer besonderhede kyk F.J. van Heerden, *Nasionaal-Sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, p. 191; D.F. Malan, *Afrikaner-Volkseenheid en my ervarings op die pad daarheen*, p. 188; H.B. Thom. *D.F. Malan*, p. 101.
- ¹²⁵ A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, p. 28; (Herenigde Nasionale Party), *Ons Party en die OB*, p. 3.
- ¹²⁶ OB-Argief, J.H. Coetzee-versameling: L.J. du Plessis, "Die Afrikanereenheidskomitee en die geskil tussen die OB en die HNP of V", 1.10.1941; vergelyk OB-argief, KG-stukke, Toesprake: Toespraak Paarl, 1.11.1941.
- ¹²⁷ *Die Volksblad*, 31.10.1940, 6.11.1940
- ¹²⁸ *Die Burger*, 11.12.1940
- ¹²⁹ *Die Burger*, 13.11.1940, 11.12.1940, 25.12.1940, 30.12.1940.
- ¹³⁰ *Die Volksblad*, 1.11.1940.
- ¹³¹ *Die Burger*, 5.12.1940.
- ¹³² A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, p. 25; P. Meiring, *Vyftig jaar op die Voorblad*, pp. 92, 93.
- ¹³³ *Die Burger*, 31.10.1940; *Die Volksblad*, 1.11.1940; *The Sunday Times*, 24.11.1940. Vergelyk *Debatte van die Volksraad*, dl. 41, pp. 2653 en verder.
- ¹³⁴ *Die Volksblad*, 31.10.1940.
- ¹³⁵ *Die Burger*, 30.12.1940.
- ¹³⁶ F.J. van Heerden, *Nasionaal-Sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, p. 296; A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, p. 25.
- ¹³⁷ P.F. van der Schyff, *Eric H. Louw in die Suid-Afrikaanse politiek tot 1948*, p. 296; A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, p. 25.
- ¹³⁸ *Die Volksblad*, 30.11.1940.
- ¹³⁹ INEG, UOVS, J.F. van der Merwe-versameling. Lêer 2/2/1/1/3: Brief sekr. OB-kantoor Bloemfontein aan Japie, 5.6.1940; H. Van Rensburg, *Their paths crossed mine*, p. 160; G.C. Visser, *O.B.: Traitors or Patriots?* p. 13.
- ¹⁴⁰ A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, p. 23; OB-Argief, GR-stukke, Notules: Notule 3.10.1940; OB-Argief, L.C. de Jager-versameling: Brief R. Rudman aan "Mede-Afrikaner", 12.12.1940.

¹⁴¹

- ¹⁴² *Die Burger*, 30.12.1940.
- ¹⁴³ A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, pp. 38-42.
- ¹⁴⁴
- ¹⁴⁵ A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, pp. 38 e.v.; *Die Transvaler*, 16.1.1941.
- ¹⁴⁶ *Die Burger*, 11.1.1941, 27.1.1941; *Die Transvaler*, 11.1.1941 (Reisprogram).
- ¹⁴⁷ C.R. Kotzé *Die Ossewa-Brandwag: Sy ontstaan, ontwikkeling en botsing*, p. 12.
- ¹⁴⁸ OB-Argief, Gebied C-stukke: OVS order 2/1941, 3.2.1941; H.B. Thom, *D.F. Malan*, p. 102.
- ¹⁴⁹ OB-Argief, Onderhoud Dr. Albert Hertzog, Band 69; *Die Transvaler*, 24.1.1941, 11.3.1941, 2.4.1941, 18.3.1941, 22.3.1941, 9.4.1941; *Die Burger*, 18.3.1941, 2.4. 1941, 15.4.1941, 28.6.1941.
- ¹⁵⁰ M. Roberts en A.E.G. Trollip, *The South African Opposition, 1939-1945*, pp. 78, 79.
- ¹⁵¹ H.B. Thom, *D.F. Malan*, p. 102.
- ¹⁵² M. Roberts en A.E.G. Trollip, *The South African Opposition, 1939-1945*, p. 78; *Cape Argus*, 11.8.1941; *Die Transvaler*, 17.9.1941; *Die OB*, 30.12.1941.
- ¹⁵³ *Die Burger*, 25.2.1941.
- ¹⁵⁴ A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, pp. 39-40.
- ¹⁵⁵ *The Friend*, 16.1.1941;; *Die Transvaler*, 16.1.1941.
- ¹⁵⁶ OB-Argief, J.A. de W. Strauss-versameling: OB Kaapland, omsendbrief 6/41, 15.9.1941; *Die Transvaler*, 7.5.1941, 17.1.1941.
- ¹⁵⁷ Vergelyk ook *Die Burger*, 7.4.1941, 15.4.1941, 26.6.1941, 25.2.1941, 1.3.1941, 5.3.1941, 17.1.1941; *The Star*, 27.1.1941; *Die Transvaler*, 17.1.1941.
- ¹⁵⁸ A.J.H. van der Walt, *'n Volk op Trek*, p. 40.
- ¹⁵⁹ Vergelyk OB-Argief, J.H. Coetzee-versameling: L.J. du Plessis, "Afrikanereenheidskomitee en die geskil tussen die OB en die HNP of V", 1.10.1941.
- ¹⁶⁰ OB-Argief, KG-stukke, Toesprake: Toespraak Laertrek te Bloemfontein, 13.4.1941.
- ¹⁶¹ OB-Argief, Kaapland-stukke: Omsendbrief 1/41, 18.6.1941.
- ¹⁶² OB-Argief, N.G.S. van der Walt-versameling, Korrespondensie; Brief sekr. OVS-Beheerraad aan sekr. HNP of V Bloemfontein, 20.6.1941.
- ¹⁶³ OB-Argief, KG-stukke, Toesprake: Toespraak Laertrek te Bloemfontein, 13-14.10.1941.
- ¹⁶⁴ OB-Argief, Gebied A, Wes-Kaapland-stukke: Hoofgeneraal dr. F.D. du Toit van Zyl, "Die grondslag van die Ossewa-Brandwag", Augustus

1941.

¹⁶⁵ Vergelyk OB-Argief, P.J. Nienaber-versameling: Transvaalse Beheerraad bevel no. 3/41, “Die sedelike grondslag van die OB-familie”.

¹⁶⁶ OB-argief, KG-stukke: KG-voorligting, “Wat is die OB?” (’n Lesing deur assistent-KG O.L. Nel tydens ’n Natalse Offisiërskamp, 5-7.8.1941.)

¹⁶⁷ OB-Argief, Gebied A, Wes Kaapland-stukke: Hoofgeneraal dr. F.D. du Toit van Zyl, “Die grondslag van die Ossewabrandwag”, Augustus 1941.

¹⁶⁸ OB-Argief, Gebied A, Wes-Kaapland-stukke: Hoofgeneraal dr. F.D. du Toit van Zyl, “Die grondslag van die Ossewabrandwag”, Augustus 1941.

¹⁶⁹ OB-Argief, P.J. Nienaber-versameling: Notule van Laertrek, Bloemfontein, 13-14.19.1941; *Die OB*, 19.11.1941, 17.12.1941.

¹⁷⁰ *The Friend*, 16.1.1941.

¹⁷¹ OB-argief, Kaapland-stukke: Kaapland-order 47/41, 9.12.1941; OB-Argief, Gebied C-stukke, OVS-order 2/1941, 3.2.1941 (Uiteensetting van die OB-saluut en kode van dissipline).

¹⁷²

¹⁷³ D.F. Malan, *Afrikaner-volkseenheid en my ervarings op die pad daarheen*, p. 189.

¹⁷⁴ *The Friend*, 3.2.1941.

¹⁷⁵ OB-Argief, M.S.F. Grobler-versameling: Verslag, 15.2.1941; OB-Argief, C.L. de Jager-versameling: Brief J.F.J. v. R. aan Smuts, 17.4.1941; OB-Argief, OVS-stukke; OVS-bevel 8/41; vergelyk ook *Die Transvaler*, 16.1.1941, 3.2.1941, *Die Burger*, 3.2.1941, 5.3.1941, 20.8.1941; OB-Argief, Onderhoud M.S.F. Grobler, Band 103.

¹⁷⁶ OB-Argief, M.S.F. Grobler-versameling: Verslae, 1941; *Die Burger*, 12.8.1941.

¹⁷⁷ OB-Argief, M.S.F. Grobler-versameling: Verslae, 1941; *Die Transvaler*, 21.1.1941, 7.6.1941; *Die Burger*, 21.1.1941, 2.6.1941, OB-Argief, P.J. Nienaber-versameling; Grondbeginsels van Rehabilitasie 15.5.1941.

¹⁷⁸ OB-Argief, F.J. Labuschagne-versameling: Ontslagfunksie OB-lede, Staatsbeampes, 12.3.1941.

¹⁷⁹ OB-Argief, P.J. Nienaber-versameling: Transvaalse Beheerraad bevel 2/41, Volksdiensorganisasie van die OB.

¹⁸⁰ *Die Burger*, 7.4.1941, *Die Transvaler*, 29.1.1941, 17.3.1941.

¹⁸¹ OB-argief, M.S.F. Grobler-versameling: Verslae, 1941.

¹⁸² OB-Argief, Gebied A-stukke: Wes-Kaapland, Bevel 5/20, 3.4.1941, Bevel 5/21, 15.4.1941; OB-argief, P.J. Nienaber-versameling: Notule van die Transvaalse Beheerraad, 8.12.1941; OB-Argief, OVS-stukke; OVS-

omsendbrief 1/41, 10.2.1941; 13/41, 18.11.1941; OB-Arrief, Transvaal-stukke: Bevel TBR 16/41, 4.11.1941; *Die Transvaler*, 6.1.1941.

¹⁸³ *Die Burger*, 5.9.1941; *Die Transvaler*, 4.2.1941, 28.2.1941, 6.3.1941, 21.3.1941.

¹⁸⁴ *Die Vaderland*, 25.8.1941.

¹⁸⁵ OB-Argief, M.S.F. Grobler-versameling: Verslae; OB-Argief, OVS-stukke: OVS-bevel 9/41, 20.5.1941.

¹⁸⁶ OB-Argief, OVS-stukke: OVS-bevel 9/41, 20.5.1941.

¹⁸⁷ INEG, UOVS, J.F. van der Merwe-versameling. Lêer 2/2/1/1/4: Brief J. van der Merwe aan ds. C.W. Retief, 5.6.1941.

¹⁸⁸ OB-Argief, Kaapland-stukke: Kaapland-bevel 5/27, 28.5.1941; *Die Burger*, 15.5.1941, 26.5.1941, 31.5.1941, 3.6.1941, 5.6.1941, 6.6.1941; *Die Transvaler*, 16.5.1941, 26.5.1941; *The Star*, 17.5.1941.

¹⁸⁹ *Die Burger*, 13.8.1941.

¹⁹⁰ *Die OB*, 3.12.1941.

¹⁹¹ *Die OB*, 30.12.1941.

¹⁹² *Die Transvaler*, 2.7.1941.

¹⁹³ C.R. Kotze, *Die Ossewa-Brandwag; sy ontstaan, ontwikkeling en botsing*, p. 36.

¹⁹⁴ OB-argief, J.A. de W. Strauss-versameling: Kaapland-omsendbrief 5/41, 30.7.1941; vergelyk ook *Die Burger*, 29.8.1941, 10.10.1941; *Die Transvaler*, 10.9.1941.

¹⁹⁵ OB-Argief, P.J. Nienaber-versameling: Notule van die eerste Laer van die OB-offisiere, Bloemfontein, 13 en 14 Oktober 1941.

¹⁹⁶ OB-Argief, OB-Liederebundel, 1941: *Die Transvaler*, 16.5.1941.

¹⁹⁷ G.C. Visser, *O.B.: Traitors or Patriots?* pp. 88, 99, 104; *Die Burger*, 3.4.1941, 9.4.1941, 23.4.1941, 14.5.1941, 11.7.1941, 12.9.1941.

¹⁹⁸ OB-argief, J. van Rensburg-versameling: “Die OB en die Saak”, 1941.

¹⁹⁹ OB-argief, J.H. Coetzee-versameling: L.J. du Plessis, “Die Afrikanereenheidskomitee en die geskil tussen die OB en die HNP of V”, 1.10.1941; vergelyk D.F. Malan, *Afrikaner-volkseenheid en my ervarings op die pad daarheen*, p. 189; O. du Plessis, *Die Nuwe Suid-Afrika. Die Rewolusie van die Twintigste Eeu*, p. 7 e.v.; *Die Burger*, 11.8.1941; *The Star*, 17.9.1941; *Die Transvaler*, 9.8.1941, 13.8.1941.

²⁰⁰ *The Friend*, 24.1.1941.

²⁰¹ OB-Argief, KG-stukke, Toesprake: Toespraak tydens Laertrek, 13-14.10.1941; OB-Argief, P.J. Nienaber-versameling; Notule van eerste Laertrek, Bloemfontein, 13-14.10.1941; G.C.Visser, *O.B.: Traitors or Patriots?* pp. 17, 156, 167, 178, 180. 199: A.J. H. van der Walt, *’n Volk op Trek*,

pp. 59, 88; M. Roberts en A.E.G. Trollip, *The South African Opposition, 1939-1945*, pp. 107, 108; *Die Burger*, 15.9.1941, 16.9.1941, 2.10.1941, 9.10.1941; *The Star*, 19.9.1941, 20.9.1941, 2.10.1941, 3.10.1941, *Die OB*, 12.11.1941.

²⁰² OB-Argief, KG-stukke, Toesprake: Toespraak, Pretoria, 11.9.1941 en Toespraak, Laertrek te Bloemfontein, 13-14.10.1941; *Die Burger*, 12.9.1941; *Die Transvaler*, 12.9.1941.

²⁰³ H.B. Thom, *D.F. Malan*, p. 137.

²⁰⁴ OB-Argief, Onderhoud, K. Behrens en prof. H.M. van der Westhuisen, geen bandnommer.

²⁰⁵ *The Star*, 2.10.1941.

²⁰⁶ M. Roberts en A.E.G. Trollip, *The South African Opposition, 1939-1945*, pp. 109, 110; H.B. Thom, *D.F. Malan*, pp. 134, 135; *Die Burger*, 2.10.1941; *Die Transvaler*, 2.10.1941; *The Star*, 2.10.1941.

²⁰⁷ Vanaf 8 September tot 3 Oktober met dr. Malan se versoek het hierdie debat sy klimaks bereik en die dagblaaie het daagliks hieraan meegedoen. Kyk *The Star*, *Die Burger*, *Die Transvaler* en *Die OB*.

²⁰⁸ H.B. Thom, *D.F. Malan*, p. 136; *Die Burger*, 3.10.1941, 4.10.1941; *Die Transvaler*, 3.9.1941.

²⁰⁹ H.B. Thom, *D.F. Malan*, p. 137; vergelyk ook INEG, UOVS, J.F. van der Merwe-versameling, Leer 2/2/2/1/5: P.J. Grobbelaar (ORG Stafhoof Gebied C9), "Antwoord aan die Nasionale Pers", 16.10.1945.

²¹⁰ H.B. Thom, *D.F. Malan*, p. 122.

²¹¹ Op hierdie stadium was die HNP slaggereed en op die vooraand van 'n verkiesingsoorwinning.

²¹² OB-Argief, N.G.S. van der Walt-versameling: Daboek 29.4.1949.

²¹³ Kyk pp.68, 69.

²¹⁴ (Ossewa-Brandwag), *lets oor die Ossewa-Brandwag*, p. 125.

²¹⁵ *Die Burger*, 29.9.1941; *Die Transvaler*, 29.9.1941.

²¹⁶ A.J.H. van der Walt, 'n Volk op Trek, p. 106; OB-Argief, KG-stukke, Toesprake: Toespraak Paarl, 1.11.1941.

²¹⁷ OB-argief, KG-stukke, Toesprake: Toespraak Laertrek te Bloemfontein, 13-14.10.1941.

²¹⁸ A.J.H. van der Walt, 'n Volk op Trek, p. 120.

²¹⁹ F.J. van Heerden, *Nasionaal-Sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse Politiek, 1933-1948* p. 123.

²²⁰ OB-Argief, P.J. Nienaber-versameling: Notule van die eerste Laertrek, Bloemfontein, 13-14.10.1941.

²²¹ A.J.H. van der Walt, 'n Volk op Trek, pp. 121 e.v.

²²² F.J. van Heerden, *Nasionaal-Sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse Politiek, 1933-1948*, p. 118.

²²³ A.J.H. van der Walt, 'n Volk op Trek p. 122.

²²⁴ OB-Argief, D.J.M. Cronjé-versameling: OB-Almanak, 1942.

²²⁵ *Die Transvaler*, 26.7.1942.

²²⁶ OB-Argief, KG-stukke, Toesprake: Toespraak, 7.8.1943; *Die Vaderland*, 23.4.1942, 19.10.1942.

²²⁷ *Die Vaderland*, 19.10.1942.

²²⁸ (Ossewa-Brandwag), *Die Ossewa-Brandwag: Vanwaar en Waarheen?* pp. 2-6; *Die Vaderland*, 23.4.1942.

²²⁹ Vergelyk *Die OB.*, 21.10.1942.

²³⁰ OB-Argief, Onderhoud Prof. B.C. Schutte, Band 127; prof. G. Cronjé, Band 34, T.D. Moodie, *The Rise of Afrikanerdom*, pp. 225 e.v.; P. de Klerk, *Die Ideologie van die Ossewa-Brandwag*, pp. 12-17, 38, 105 e.v.

²³¹ OB-Argief, Onderhoud Prof. G. Cronjé, Band 34, 35; *Die Vaderland*, 19.10.1942.

²³² OB-Argief, Onderhoud Prof. J.H. Coetzee, Band 76, 77.

²³³ *Die O.B.*, 27.5.1942.

²³⁴ Vergelyk *Die O.B.*, 2.9.1942, 7.10.1942, 21.10.1942, 25.11.1942, 6.1.1943.

²³⁵ OB-Argief, W.R. Laubscher-versameling: Oorsig van die vernameeste beleidsbeginsels van die Ossewa-Brandwag, 19.6.1943.

²³⁶ OB-Argief, Onderhoud Prof. G. Cronjé, Band 34, 35 en Onderhoud Prof. J.H. Coetzee, Band 76, 77; T.D. Moodie, *The Rise of Afrikanerdom*, p. 231.

²³⁷ OB-Argief, N.G.S. van der Walt-versameling: Dagboek, 9.9.1944.

²³⁸ (Ossewa-Brandwag), *Some facts about the Ossewa-Brandwag*, p. 4.

²³⁹ OB-Argief, GR-stukke, Algemeen: Verslag aan die KG aan die Grootraad, November 1945.

²⁴⁰ Vergelyk ook *Die Burger*, 10.12.1948, 11.12.1948, 21.12.19148.

²⁴¹ *Die Vaderland*, 23.4.1942, 17.9.1942.

²⁴² F.J. van Heerden, *Nasionaal-Sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse Politiek, 1933-1948*, p. 123.

²⁴³ A.J.H. van der Walt, 'n Volk op Trek, p. 102; *Die Vaderland*, 17.9.1942; vergelyk ook *Die Burger*, 17.10.1941, 20.10.1941, 30.10.1941, 15.11.1941, 2.12.1941, 17.9.1941; *Die Transvaler*, 9.8.1941.

²⁴⁴ OB-Argief, Gebied Natal-stukke: Omsendskrywe 3, 24.10.1941.

²⁴⁵ Teen April 1943 was die OB in Transvaal nog ongeveer 130 000 lede sterk, volgens Omsendbrief, 30.4.1943. (OB-argief, GR-stukke; Algemeen).

²⁴⁶ (Ossewa-Brandwag), *Some facts about the Ossewa-Brandwag*, pp.

9, 27; G.C. Visser, *OB.: Traitors or Patriots?* pp. 156, 170, 171; *Die Vaderland*, 17.9.1942.

²⁴⁷ Vergelyk ook *Die Volkslied*, 30.9.1944.

²⁴⁸ OB-Argief, N.G.S. van der Walt-versameling, Korrespondensie: Brief N.G.S. van der Walt aan KG, Oktober 1942.

²⁴⁹ *Die Vaderland*, 23.13.1942; vergelyk ook T.D. Moodie, *The Rise of Afrikanerdom*, pp. 223, 224.

²⁵⁰ *Die Transvaler*, 12.13.1942, 26.7.1944.

²⁵¹ *Die O.B.*, 8.4.1942, 9.12.1946.

²⁵² *Die O.B.*, 30.12.1941.

²⁵³ *Die O.B.*, 4.3.1942.

²⁵⁴ *Die O.B.*, 27.1.1943.

²⁵⁵ *Die O.B.*, 20.1.1943.

²⁵⁶ OB-Argief, P.J. Nienaber-versameling; Notule Beheerraad Transvaal, 8.11.1941; OB-Argief, GR-stukke, Funksies: Omsendbrief insake Vryheidsdagviering, 9.9.1948.

²⁵⁷ OB-Argief, GR-stukke, Bevele: KG-bevel insake 27 Februarie 1947, 7.2.1947; OB-argief, GR-stukke, Funksies: Omsendbrief insake Vryheidsdag, 9.9.1948; OB-argief, GR-stukke, Bevele: OB-bevel 1/50 en program, Januarie 1950; OB-argief, Gebied A-stukke, Korrespondensie en Voorligting: KP-bevel 1/1952; vergelyk ook *Die O.B.*, 30.1.1952, 6.2.1952, 13.2.1952, 20.2.1952; P.H. Kapp, "*Ons Volksfeeste*" (*Grobbelaar, P.W. (red.) Die Afrikaner en sy kultuur*, dl. 111, pp. 160, 11, 129 e.v.)

²⁵⁸ *Die O.B.*, 21.1.1942.

²⁵⁹ *Die O.B.*, 21.1.1943, 7.3.1945, 21.3.1945.

²⁶⁰ *Die O.B.*, 11.3.1942.

²⁶¹ *Die O.B.*, 4.3.1942, 27.1.1943

²⁶² *Die O.B.*, 9.12.1942.

²⁶³ *Die O.B.*, 10.3.1943.

²⁶⁴ *Die O.B.*, 19.1.1943, 15.3.1943.

²⁶⁵ *Die O.B.*, 7.3.1945, 21.3.1955.

²⁶⁶ *Die O.B.*, 7.3.1945.

²⁶⁷ *Die O.B.*, 6.3.1946.

²⁶⁸ *Die O.B.*, 6.3.1946.

²⁶⁹ *Die O.B.*, 21.1.1947 — 7.5.1947.

²⁷⁰ *Die O.B.*, 3.3.1948.

²⁷¹ *Die O.B.*, 2.3.1949.

²⁷² *Die O.B.*, 9.4.1949.

²⁷³ *Die O.B.*, 22.3.1950.

²⁷⁴ *Die O.B.*, 1.3.1950.

²⁷⁵ *Die O.B.*, 6.2.1952.

²⁷⁶ *Die O.B.*, 8.4.1942; OB-Argief, Vrouebeweging: Notule vroue-adjunkraad, Bloemfontein, 9.5.1942; OB-Argief, Vrouebeweging: Omsendbrief van generaal Rautenbach aan Transvaal se vroue, 4.6.1943; OB-argief, GR-stukke, Funksies: Inligtingstuk insake 8 Augustus 1950.

²⁷⁷ *Die O.B.*, 6.8.1952.

²⁷⁸ *Die O.B.*, 19.8.1942.

²⁷⁹ *Die O.B.*, 18.8.1943.

²⁸⁰ *Die O.B.*, 16.8.1944, 23.8.1944.

²⁸¹ *Die O.B.*, 15.8.1945.

²⁸² *Die O.B.*, 22.8.1945.

²⁸³ *Die O.B.*, 14.8.1946.

²⁸⁴ *Die O.B.*, 21.8.1946.

²⁸⁵ *Die O.B.*, 20.9.1947.

²⁸⁶ *Die O.B.*, 7.7.1947 — 29.9.1948.

²⁸⁷ *Die O.B.*, 10.8.1949, 24.8.1949.

²⁸⁸ *Die O.B.*, 16.8.1949.

²⁸⁹ *Die O.B.*, 6.8.1952.

²⁹⁰ OB-Argief, Vrouebeweging: Notule Vroue-adjunkraad, Bloemfontein, 9.5.1942.

²⁹¹ OB-Argief, Gebied F-stukke, Omsendbriewe en Bevele: Omsendbrief TBR 4/42, 9.12.1941; OB-Argief, D.J.M. Cronjé-versameling: OB-Almanak, 1942; *Die O.B.*, 9.9.1942, 20.10.1943, 27.10.1943, 15.12.1943, 27.9.1952.

²⁹² OB-Argief, P.J. Nienaber-versameling: Notule van Beheerraad, Transvaal, 8.11.1941; OB-Argief, Vrouebeweging; Notule Vroue-adjunkraad, Bloemfontein, 9.5.1942.

²⁹³ OB-Argief, Vrouebeweging; Notule Vroue-adjunkraad, Bloemfontein, 17.10.1943, 12.3.1943; OB-Argief, Sosiale Volksorg: Verslag van Volk-sorghoof aan GR, November 1945.

²⁹⁴ OB-Argief, Onderhoud Prof. D.W. Krüger, Band 155.

²⁹⁵ OB-Argief, GR-stukke, Algemeen: Verslag van jeugleier aan die GR, 13.11.1946.

²⁹⁶ OB-Argief, GR-stukke, Korrespondensie: Brief D.J. van Rooy aan W.R. Laubscher, 7.11.1949.

²⁹⁷ OB-Argief, Onderhoud Prof. P.J. Coetzee, Band 138, 139; K. Behrens en prof. H.M. van der Westhuisen, geen bandnommer; ds. S.J. Stander, Band 1, 2.

²⁹⁸ OB-Argief, GR-stukke, Algemeen: Verslag van die KG aan die GR, November 1945.

²⁹⁹ OB-Argief, N.G.S. van der Walt-versameling: Dagboek 21.2.1946.

- ³⁰⁰ OB-Argief, Gebied A-stukke, Korrespondensie: Brief Jeughoofkommandant aan J.L. van der Westhuizen, 19.3.1948.
- ³⁰¹ OB-Argief, Gebied A-stukke, Korrespondensie: Brief jeugkommandant aan J.L. van der Westhuizen, 19.3.1948.
- ³⁰² OB-Argief, Onderhoud Prof. D.W. Krüger, Band 155; OB-Argief, Gebied A-stukke, Korrespondensie; Brief J.F.J. v.R. aan W.R. Laubscher, 21.10.1948.
- ³⁰³ OB-Argief, GR-stukke, Bevel en Omsendbriewe: Omsendbrief 2/48, 29.6.1948.
- ³⁰⁴ OB-Argief, GR-stukke, Bevele en Omsendbriewe: Omsendbrief 2/48, 29.6.1948.
- ³⁰⁵ OB-Argief, Gebied A-stukke, Korrespondensie: Brief Hoofgeneraal aan W.R. Laubscher, 17.5.1949.
- ³⁰⁶ OB-Argief, Gebied A-stukke, Korrespondensie: Brief W.R. Laubscher aan B.D. Leech, 13.8.1948.
- ³⁰⁷ OB-Argief, N.G.S. van der Walt-versameling: Dagboek 21.3.1950.
- ³⁰⁸ *Die Burger*, 8.12.1948.
- ³⁰⁹ *Die Burger*, 8.12.1948.
- ³¹⁰ OB-Argief, GR-stukke, Korrespondensie: Brief J.A. Smith aan W.R. Laubscher, 30.5.1949.
- ³¹¹ OB-Argief, N.G.S. van der Walt-versameling: Dagboek, 29.4.1949.
- ³¹² OB-Argief, Gebied A-stukke, korrespondensie: Brief KG aan W.R. Laubscher, 12.10.1948; vergelyk ook INEG, UOVS, J.F. van der Merwe-versameling, Lêer 2/2/1/6: Brief Hans van Rensburg aan Jopie, 23.10.1951.
- ³¹³ OB-Argief, Gebied A-stukke, Korrespondensie: Brief J.A. Smith aan W.R. Laubscher, 5.12.1948; vergelyk ook *Die Burger*, 11.12.1948.
- ³¹⁴ OB-Argief, Gebied A-stukke, Korrespondensie: Brief W.R. Laubscher aan J.A. Smith, 30.5.1949.
- ³¹⁵ OB-Argief, GR-stukke, Bevele en Omsendbriewe: Omsendbrief 7/49, 30.8.1949; OB-Argief, Onderhoud K. Behrens en prof. H.M. van der Westhuizen, geen bandnommer.
- ³¹⁶ OB-Argief, GR-stukke, Bevele en Omsendbriewe: Sentrale HK, Pretoria, Skakelbrief, 1/51.
- ³¹⁷ OB-Argief, N.G.S. van der Walt-versameling: Dagboek, 29.4.1949.
- ³¹⁸ OB-Argief, N.G.S. van der Walt-versameling, Dagboek, 21.3.1950.
- ³¹⁹ OB-Argief, N.G.S. van der Walt-versameling, Korrespondensie: Brief N.G.S. vd. Walt aan D.J. van Rooy, 30.3.1950; OB-Argief, Gebied A-stukke, Korrespondensie: Brief P.W. Buys aan Vriend, 25.1.1951; OB-Argief, N.G.S. van der Walt-versameling, Korrespondensie: Brief O.C. Nel aan

N.G.S. vd Walt, 5.10.1951.

- ³²⁰ OB-Argief, GR-stukke, Bevele en Omsendbriewe: Nuusbrief 3/50.
- ³²¹ N.G.S. van der Walt gebruik hierdie term in sy dagboek. Vergelyk OB-Argief, N.G.S. van der Walt-versameling: Dagboek 29.4.1949.
- ³²² OB-Argief, GR-stukke, Bevele en Omsendbriewe: Nuusbrief 3/50.
- ³²³ OB-Argief, GR-stukke, Bevele en Omsendbriewe: Nuusbrief 5/50; *Die OB*, 28.6.1950; N.G.S. van der Walt, *Die Republikeinse Strewe*, p. 202.
- ³²⁴ OB-Argief, GR-stukke, Bevele en Omsendbriewe: Nuusbrief 8/50, OB-Argief, Gebied A-stukke, Korrespondensie: Brief D.J. van Rooy aan W.R. Laubscher, 19.11.1950; *Die OB* 15.11.1950.
- ³²⁵ Vergelyk ook INEG, UOVS, J.F. van der Merwe-versameling, Lêer 2/2/1/1/6; Brief N.G.S. van der Walt aan J.F. van der Merwe, 8.9.1951.
- ³²⁶ OB-Argief, GR-stukke, Bevele en Omsendbriewe: Omsendbrief 1/51, 13.2.1951.
- ³²⁷ OB-Argief, Gebied A-stukke, Korrespondensie: Brief G. Tomlinson aan die Redaksie (*Die O.B.*), Februarie 1952.
- ³²⁸ OB-Argief, Gebied A-stukke, Korrespondensie: Brief W.R. Laubscher aan L. Joubert, 7.9.1951; Vergelyk ook *Dagbreek en Sondagnuus*, 9.9.1951.
- ³²⁹ *Die O.B.*, 3.10.1941, 17.10.1951; OB-Argief, Gebied A-stukke, Korrespondensie: Brief W.R. Laubscher aan dr. F. Joubert, 31.10.1951; OB-Argief, Gebied A-stukke, Korrespondensie: Brief W.R. Laubscher aan J.A. Smit, 28.11.1951.
- ³³⁰ *Die O.B.*, 20.2.1952; OB-Argief, GR-stukke, Bevele en Omsendbriewe; KG-omsendbrief 1/1951.
- ³³¹ *Die O.B.*, 20.2.1952; vergelyk ook OB-Argief, Gebied A-stukke, Korrespondensie: Brief J.A. Smith aan D.J. van Rooy, 2.1.1952.
- ³³² OB-Argief, GR-stukke, Bevele en Omsendbriewe: Spesiale Omsendbrief, Transvaal, April 1952.
- ³³³ OB-Argief, Onderhoud K. Behrens en prof. H.M. van der Westhuizen, geen bandnommer: Onderhoud T. Pienaar, Band 105, 106; *Die O.B.*, 27.8.1952.
- ³³⁴ *Die O.B.* 27.8.1952.
- ³³⁵ Vergelyk ook *Die O.B.*, 1.10.1952.
- ³³⁶ *Die O.B.*, 3.9.1952.
- ³³⁷ *Die O.B.*, 17.12.1952.
- ³³⁸ OB-Argief, N.G.S. van der Walt-versameling: Dagboek 24.3.1954.
- ³³⁹ *Die O.B.*, 27.8.1952.
- ³⁴⁰ Vergelyk ook L.A. White. *The Concept of Cultural Systems*, p.6.
- ³⁴¹ Vergelyk ook M.J. Herskovitz, *Cultural Relativism* (ed. F. Herskovitz), p. 39.

³⁴² Vergelyk ook G.C. de Haas, *Kultuur en Kultuurbeleid*, p.51.

³⁴³ Vergelyk ook P. de Klerk, *Die Ideologie van die Ossewa-Brandwag*, pp. 110-113.